

MOKSLO LIETUVA

2008 m. rugsėjo 4 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 15(393)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

„Dunojus“ skandina „Prahos pavasarį“

Algis Petras Mikša *Mokslo Lietuvos* skaitytojams pažįstamas kaip leidinio Lietuva ir Čekija iniciatorius ir stoviškas leidėjas: negaudamas iš niekur pastovaus finansavimo, jis kasmet sugeba išleisti po keletą žurnalo numerių, dažnai sudvejintų. Šie metai ir leidiniui, ir pačiam leidėjui ypatingi, nes sukanka 40 metų nuo *Prahos pavasario*, kai čekai ir slovakai mėgino išsilaisvinti nuo totalitarinės valstybės varžtų, buvo pasiryžę savo šalyje kurti socializmą „žmogišku veidu“. Mėginimas baigėsi Sovietų Sąjungos ir Varšuvos bloko šalių karine invazija į tuometinę Čekoslovakiją. Į šalį buvo įvesti 536 364 Varšuvos pakto kariai (rusų 500 tūkst., lenkų 24 tūkst., vengrų 10 tūkst., bulgarų 2164, rytų vokiečių 200), įgarmėjo 6324 tankai (iš jų 5500 rusų). *Dunojus* – toks buvo kodinis operacijos pavadinimas.

Sovietų karinė agresija 1956 m. prieš Vengriją ir 1968 m. rugpjūtį prieš Čekoslovakiją galutinai palaidojo iliuzijas, kad jėga peršamas sovietinio modelio socializmas apskritai gali turėti „žmogišką veidą“. Istorija kartais turi pomėgį

Nukelta į 6 p.

Lietuvos mokslo populiarintojų stovyklos „Mokslo populiarinimo aktyvas – 2008“ dalyviai: Gediminas Dauderis, Lina Praškevičiūtė, Kęstas Prakapas, Lina Zinkevičiūtė ir Justinas Teišerskas

Priešintis tautos smegenų nužievinimui

Stovyklos organizatorė prof. Vida Mildažienė su seminaro dalyviais Aukštaitijos nacionalinio parko gyvosios gamtos objektus

Rugpjūčio 22–24 d. Utenos r. Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje esančiame Vaišnoriškės kaime, kur įsikūrusi Vytauto Didžiojo universiteto Botaninių tyrimų stotis, vyko Lietuvos mokslo populiarintojų stovykla *Mokslo populiarinimo aktyvas – 2008*. Jos metu buvo rengiami seminarai, diskutuota dėl mokslo populiarintojų veiklos integravimo, sisteminimo, koordinavimo, mokslą populiarinančių neformaliųjų grupių tinklo tvirtinimo ir kitų dalykų. Mokslo populiarintojų stovyklos rengėjai – LR švietimo ir mokslo ministerija, Vytauto Didžiojo universitetas ir Lietuvos biochemikų draugija.

Problemos svarbą aptariame su renginio organizatore Lietuvos mokslo tarybos nare, VDU Botanikos sodo direktore prof. habil. dr. Vida MILDAŽIENE.

Mokslo populiarinimas ir visuomenės interesai

Gerbiamoji Profesore, kur dar būtų palankesnė vieta kalbėti apie mokslo populiarinimą, jei ne ant srauniosios Būkos kranto, Aukštaiti-

jos nacionaliniame parke prisiglaudusioje Vaišnoriškėje. Taigi pirmas klausimas: mokslo populiarinimas – tai pačių mokslo žmonių reikalas?

Pirmą kartą mokslo populiarintojus pabandėme suburti Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje, Vaišnoriškėje, gražioje gamtinėje aplinkoje. Kaimo sodyboje keturias dienas vyko mūsų seminaras ir diskusijos. Siekėme ne tik pasidalyti veiklos patirtimi, bet rutulioti mums visiems rūpimas idėjas, sukurti kai ką kartu.

Dabar atsakau į pateiktą klausimą, ar mokslo populiarinimas yra pačių mokslininkų reikalas. Mokslininkams tai ištis labai svarbu. Tačiau dar svarbiau, kad šį darbą dirbtų žmonės, turintys specialų pasirengimą. Mokslo populiarinimas nėra mokslas, tad šį darbą turėtų dirbti mokslo populiarintojai. Tai tokia kategorija žmonių, kurie užsienyje vadinami mokslo komunikacijos specialistais, mokslo žurnalistais (*science communicator, science writer, science journalist*).

Daug jų turime?

Lietuvoje tokių profesijų žmonių nėra,

Nukelta į 8 p.

2–3 p.

DIRBTI NE
TAISYKLĖMS,
BET MOKSLUI

4–5 p.

MINTYS,
PASIBAIGUS
BOS 2008

10 p.

„BORASSUS“
PROJEKTO
DALYVIAI
LIETUVOJE

12, 13 p.

VOKIEČIŲ
PLEIŠTAS
KLAIPĖDOS
KRAŠTE

14–15 p.

KELIONĖ IŠ
VILNIJOS I
ZANAVYKŲ
KRAŠTĄ

Dirbti ne taisyklėms, bet Mokslui (2)

Pabaiga, pradžia Nr. 14

Gyvenimas aukštosios mokykloms kelia naujus reikalavimus, pokyčiai neišvengiami. Šiandien sąvokoje *pokyčiai* glūdi ne vien atskiros institucijos, bet ir visos aukštojo mokslo sistemos išlikimo sąlyga.

Iš šio atspirties taško pradėjome ir tęsiame pašnekesį su Studijų kokybės vertinimo centro (SKVC) direktoriumi dr. Eugenijumi STUMBRIU.

Kai vaisiai nesunokę

Švietimo ir mokslo ministerija įsteigė Mokslo ir studijų analizės ir stebėsenos centrą. Ką tai duos?

Šis centras turėtų vykdyti mokslo ir studijų sistemos stebėseną, analizuoti sistemos būklę, užsienio šalių mokslo ir studijų sistemų tendencijas. Bet štai kas kelia nerimą – ar nebus kai kurie stebėsenos rodikliai nutyliami, apie būklę pasakoma tik dalis tiesos, kai centro steigėjas yra Švietimo ir mokslo ministerija? Ministerija, kuri atsakinga už sistemos būklę. Aš jokiū būdu neįtariu ministerijos siekiu iškraipyti rodiklius (pasakiau – „nutyliami“), siekiu gražinti būklę, bet tik keliu retorinį klausimą, ar gerai, kai tokio centro steigėjas yra vienintelis ir dar tiesiogiai atsakingas už sistemos būklę?.. Nekeliu abejonių, kad procesas ir tendencijas būtina analizuoti. Taigi jau seniai pribrendęs reikalas įsteigti tokį centrą.

Kodėl kiekvienais metais SKVC daro veiklos ataskaitas? Taip atsiskaito visuomenei, ir tos ataskaitos kelia vis didesnį susidomėjimą. Tai ne mūsų išsigalvojimas, bet Vakarų pasaulyje įprastos atsiskaitomumo sistemos bruožas.

Kokią matote mūsų mokslo ir studijų institucijų ateitį? Iš mokslinės produkcijos vertinimo išplaukia ir tų institucijų finansavimas, vadinasi, ir ateities perspektyvos. Kokios jos?

Labai daug, jeigu ne daugiausia, priklausys nuo to, kaip politikai suprass šią veiklą ir ar turės valios keisti, tobulinti visą sistemą. Apskritai visa tai, kas dabar vyksta diskusijose dėl aukštojo mokslo, yra procesų, kurie vyko maždaug nuo 1990 iki 2000 m., padarinys. Visuomenėje vyravo perdėtai sureikšmintas požiūris į visa, ką pasakydavo mokslų daktaras ar juolab profesorius. Nesvarbu, kad jie šnekėdavo apie jiems mažai žinomus ar visai nežinomus dalykus, bet „profesorius pasakė“! Politikai taip pat laikėsi pozicijos, kad profsoriai žino geriau.

Kaip yra dabar? Priešinga padėtis... Apie dirbančiuosius moksle, aukštojoje mokykloje visuomenėje vyrąja tokia nuostata: a, tai sritis, kur viskas po senovei, niekas nesikeičia, o pinigai į smėlį... Dabar kenčiame už tą metą, kai buvo skunami nesunokę vaisiai. Dabar akademinė bendruomenė tiesiog perdėtai žeminama.

Kodėl įvyko toks virsmas? Mes matome padarinius, o kur priežastys?

Buvo siekiama bet kokia kaina išgyventi, dar metus kitus pratraukti. Tik dabar susirūpinta, kaip reformuoti sistemą. Kadangi finansavimo trūko, visiems buvo barstomi trupiniai, neva potencialo išsaugojimui.

Toks požiūris ekstremaliomis sąlygomis nepasiteisino?

Manau, kad nepasiteisino, nes potencialas potencialu nelygu. Kai buvo tarnaujama didžiulės valstybės mokslui ir poreikiams, reikalavimai mokslo vertinimui buvo pakankamai aukšti. Kai tų sąjunginių poreikių neliko, mūsų patys

geriausieji sugebėjo labai greitai persiorientuoti, nes jiems kompetencijos pakako. Tačiau buvo ir tebėra tokių, kurie vegetuoja. Vieni imitavo mokslą, nes dalis mokslo kryptių buvo politizuota arba atsirado tuščioje vietoje. Jie ne tik neišplaukė į tarptautinius mokslo vandenius, bet ir visiškai nesiorientavo, kas ten vyksta. Kadangi nesugebėjo pasiekti tarptautinio lygio, pradėjo propaguoti savosios krypties mokslo uždaramą. Girdi, mes tarnaujame savo visuomenei, mums nebūtina skelbti savo darbų tarptautinėje spaudoje...

Ar humanitarai skriaudžiami

Bet gal ištis ne visi žemės ūkio ar humanitarinių mokslų tyrinėjimai vienodai reikšmingi tarptautiniu mastu?

Lietuvoje ir kitose posovietinėse šalyse vyko milžiniškų pokyčių, iš planinės ekonomikos buvo pereita prie laisvosios rinkos. Ypač įdomūs ir reikšmingi pokyčiai visam pasauliui, bet ar daug reikšmingų publikacijų apie tuos procesus sugebėjo išanalizuoti Lietuvos ekonomikos, socialinių ir kitų mokslų atstovai? Mūsų tikslieji mokslai pasauliui daug mažiau įdomūs, ypač jeigu nėra ištis aukšto tarptautinio lygio, nes šiuose moksluose ką nors specifiško sunku rasti – visur veikia tie patys gamtos dėsniai.

Lietuvoje net kilo diskusija. Buvo skundžiamasi, kad humanitariniai, socialiniai ir kai kurie kiti mokslai ignoruojami, skriaudžiami. O pradžioje, kai pradėjome vertinti mokslinę produkciją, apskritai buvo neigiama publikacijų svarba tarptautiniuose moksliniuose leidiniuose. Fizinuose, biomedicinos ir technologijos moksluose jau buvo tam tikri vertinimo apmatai, o iš socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų lūpų girdėjome tik neigimą: mes tokie sudėtingi, kad mūsų darbų apskritai neįmanoma vertinti. Antrajame etape jau girdėjome kai ką kita: vertinti galima, bet esamas vertinimas nevykęs.

Norite pasakyti, kad vertinimas buvo vykęs?

Priešingai, noriu pritarti, kad vertinimas buvo prastas, tačiau kas be pačių šių mokslų atstovų gali gerai įvertinti? Ne fizikas ir ne chemikas turi vertinti humanitarus, nors įvertinti ir pakritikuoti metodiką jie gali.

Ne pati geriausia vertinimo padėtis iš pradžių buvo susiklosčiusi ir tiksliausiuose moksluose, ją patobulinti prireikė laiko. Tačiau vertinant socialinius ir humanitarinius mokslus prarasta per daug laiko, be to, buvo susipriešinta. Buvo mėginama sukiršinti socialinius ir humanitarinius mokslus su tiksliaisiais. Kai kas susipriešino nesuvokdamas šalies mokslė vykstančių procesų. Vyko ir vidinis pačių socialinių ir humanitarinių mokslų susipriešinimas. Vis dėlto dauguma jaunų mokslininkų suvokė, kaip svarbu lyginti ir vertinti mokslinius rezultatus.

Gal čia būta ir pačių vertintojų problemos? Maža šalis, visi vienas kitą kaip nuluptą pažįsta.

Dabar dažnai girdži, kad ekspertinis vertinimas išspręs visas problemas. Ištis formaliojo vertinimo kokybė gana toli pažengusi pirmyn, ypač fiziniuose, biomedicinos ir technologijos moksluose. Tačiau, kai nėra ekspertinio vertinimo, kartais manoma, kad vienas mokslininkas gali pakeisti kitą. Bet taip nėra, nes jie abu reikalingi. Mūsų bėda, kad Lietuvoje tikro ekspertinio ver-

Studijų kokybės vertinimo centro direktorius dr. Eugenijus Stumbrys tvirtina, kad Centras įkurtas ne mokslo institucijoms engti, o joms padėti

tinimo dar išvis nebuvo. Tai pasakyta ir apie norvegų 1995 m. atliktą Lietuvos mokslo vertinimą: norvegai vertino daugiau mokslo reformos prasmę – kaip reikėtų reformuoti esamą mokslo sistemą. O ekspertinis vertinimas, panašiai kaip studijų programų vertinimas, turi padėti susigaudyti iš dalies politikams, bet svarbiausia – pačiai mokslo institucijai, kur esama perspektyvų proveržio kryptį, o kur tokių ženklų nesama. Tai štai tokio ekspertinio vertinimo dar neturėjome. Mat reformos būtinybė spaudžia, ir nepakankamai atskleidžiama tikroji padėtis, nes bijoma nukentėti per restruktūrizaciją.

Vien tik laikas pasakys

Bet dabar ekspertiniam vertinimui mūsų mokslas jau pribrendęs?

Tikro ekspertinio vertinimo dar gali tekti palaukti. Jau girdžiu samprotaujant: jeigu bus ekspertinis vertinimas, tai nebereikės formaliojo... Jokiū būdu taip nebus. Formalusis vertinimas nekainuoja brangiai. Šiais metais pirmą kartą socialiniuose ir humanitariniuose moksluose įvedėme ir ekspertinio vertinimo elementų, nes šių mokslų vertinimo neįmanoma formalizuoti. Tačiau kiek prireikė laiko, kad visi įsitikintų ir mus įtikintų, kaip tas vertinimas turi būti atliekamas. Fizinuose, biomedicinos ir technologijos moksluose ekspertinio vertinimo elementų nėra, per formalius parametrus galima visai nebloginai įvertinti šių mokslų lygį.

Iškart noriu perspėti: formalusis vertinimas pavieniam asmeniui iš principo netinka. Imtis turi būti didelė. Dažnai oponentai, kritikuojantys formalųjį vertinimą, pateikia pavienių pavyzdžių ydingo veikimo. Bet vertinimas yra socialinis veiksmas. Jeigu veikiama socialiai ir 70–80 proc. vertinimo atvejų yra sėkmingi, tai tokia vertinimo metodika pasiteisina. Visada rasis pavienių pavyzdžių, kur vertinimo sistema dirba akivaizdžiai blogai. Tada ir reikia išsiaiškinti, kas ir kodėl veikia blogai, vertinimo taisyklės pakeisti taip, kad tokių vertinimo atvejų neliktų.

Mokslo darbuotojus labai suerzino ir įskaudino toks vertinimas, kai monografija, kartais viso mokslinio gyvenimo darbas, buvo vertinama taip pat kaip paprastas straipsnis.

Dalis monografijų, netenkinančių tam tikrų formalųjį kriterijų, buvo skirtos prie menkaverčių publikacijų. Nuo šių metų įvedėm ekspertinį vertinimą tam tikroms mokslinės produkcijos rūšims, tarp jų ir monografijoms (tačiau tai taikoma tik humanitarinių ir socialinių mokslų monografijoms).

Įdomu, kaip bus vertinamas šiemet pasirodęs penkiakalbis „Fizikos terminų žodynas“? Tikriausiai ne taip, kaip „Lietuvių kalbos žodyno“ paskutiniųjų tomų rengėjų triūsas, kuriam net nenorėta pripažinti mokslinio darbo statuso.

Kol patys žodynininkai neateis, neišsiginčys tarpusavyje ir neįrodys kitiems, kaip reikia vertinti jų darbą, tol bus nepasitenkinimo. Būtina dalyvauti diskusijose dėl vertinimo kriterijų ir metodikos. Pateiksiu kitą pavyzdį, kur gal ne taip jautriai buvo reaguojama, bet jis irgi sukėlė daugybę debatų. Kalbu apie naujų augalų veislių įregistravimą. Taip pat nelabai kam žinoma sritis. Kai pradėti skelbti už tas veisles gauti patentai, pamatėme, kokios tų darbų apimtys, buvo pervertinti ir patys darbai. Diskutuota gana ilgai, bet ne taip skausmingai buvo reaguojama, kaip kad įvertinus žodynininkų darbus.

Vertinimas ir vertinimo metodikos keitimas yra procesas. Tą metodika iš dangaus nenukrinta. Sakiau ir sakysiu: bet koks vertinimas iškreipia tikrąjį mokslą, nes visiškai objektyvios tiesos vertinant nėra. Tačiau mūsų žmonės nepėsti: sugeba greitai prisitaikyti, iš straipsnio padaro tris ir panašiai. Po kiekvieno vertinimo pamatoma, kur veikiama ydingai, tad atsiranda galimybės „užlopyti skylę“. Stengiamės tobulinti vertinimo metodiką. Ne vertinimo taisyklėms mokslininkas turi dirbti, bet Mokslui. Neretai tenka išgirsti: nežinau vertinimo kriterijų, todėl nežinau ir kaip straipsnį rašyti... Tai kam tada išvis dirbama? Deja, tokių paprastų dalykų dažnai nesuvokiama, gal nenorima suprasti. Tada sakoma: „mokslininkai piktinasi SKVC veikla. Prieš trejus metus reikėjo pateikti vertinimo kriterijus ir nurodyti, kokia bus taikoma metodika.“

Bet koks vertinimas, net ir tobuliausias ekspertinis, niekada nebus absoliučiai objektyvus, todėl svarbiausias mokslininko tikslas turi būti pats mokslas, o ne prisitaikymas prie vertinimo metodikų. Geriausias mokslo rezultatų vertintojas – laikas. Kas ko vertas, tik jis ir atsakys.

Tačiau gyventi reikia šiandien, o ne laukti, kada ainiai įvertins ir pamirš geruoju. Kaip suderinti šiandieną ir amžinybę?

Dabartinė vertinimo metodika jei ir muša per kepurę, tai ne mokslininką, bet instituciją, kurioje jis dirba. Šią vertinimo metodiką perkelti asmeniui labai pavojinga – imtis jau per mažą. Formalusis vertinimas neturėtų būti perkeliamas asmeniui. Dar kartą pakartosiu: niekas už pačius mokslininkus nesu-

kurs tobulo vertinimo metodikos. Tik diskusijose galima išstobulinti vertinimo metodiką. Ji kasmet tobulėja, nors, tiesa, keletą metų buvo įšaldyta.

Dėl kokios priežasties? Buvote su trikę?

Ne dėl to. Kasmet gaudavome pasiūlymų, tačiau stigo politinės valios juos įgyvendinti. Deja.

O kur pati mokslo bendruomenė?

Iš to, ką sakote, akivaizdi mokslo bendruomenės svarba. Jeigu mokslininkai nenori, kad jiems būtų priimtamos netinkamos ar netobulos vertinimo metodikos, pati mokslininkų bendrija turi išdiskutuoti šiuos dalykus. Antraip ji nuolat jausis auka, neteisingai vertinama ir diskredituojama. Bet tam mokslininkų bendrija turi tapti bendruomene. Štai tada bus ir atsakomybė už savo instituciją, nepakantumas prastai dirbantiesiems.

Visiškai pritariu. Jeigu tik kritika racionali, būtinai atsižvelgiame. Kartais esame kaltinami, kad siekiame „nusodinti“ kurią nors instituciją, o kitą išskelti. Tačiau kai patys diejį vertinimo sistemos kritikai tampa vertintojais, pamato, kas vyksta, labai greitai įsitikina, kad jeigu klaidų ir esama, tai jos nėra padaromos iš pikto. Pasižiūrėkime, kiek tarp aršiausių, bet racionalių buvusio vertinimo kritikų yra dabartinių vertintojų. Kai pamato, ką mums kartais teikia mokslo ir studijų institucijos, kaip stengiasi apgauti, patys susiduria su tiesiog anekdotiškomis situacijomis, visai kitaip pradeda vertinti SKVC darbą. Yra institucijų, kurias jau pažįstame kaip nuluptas, žinome, kad bandys apgauti. Apie kokią mokslinė veiklos etiką tada galima kalbėti. Ir priešingai: yra institucijų, kurių atskaitų galima būtų net netikrinti. Jų pačių filtras yra toks, kad galima pasitikėti.

Kaip Jums pačiam atrodo, kodėl tokios skirtingos institucijos, kurias tenka vertinti SKVC? Minty turiai ne tiek mokslinę produkciją, kiek moralinius kriterijus.

Tai susiję ir su tuo, kad kai kuriose institucijose tiesiog nėra kritinės masės, nėra ir būtino kritiškumo. Vėl atsiremiamie į viso tinklo reformos būtinybę. Per mažai normalių diskusijų, be to, per jautriai reaguojama į kritiką arba manoma, kad aukštojo mokslo sistemą galima reformuoti administracinėmis ir politinėmis priemonėmis.

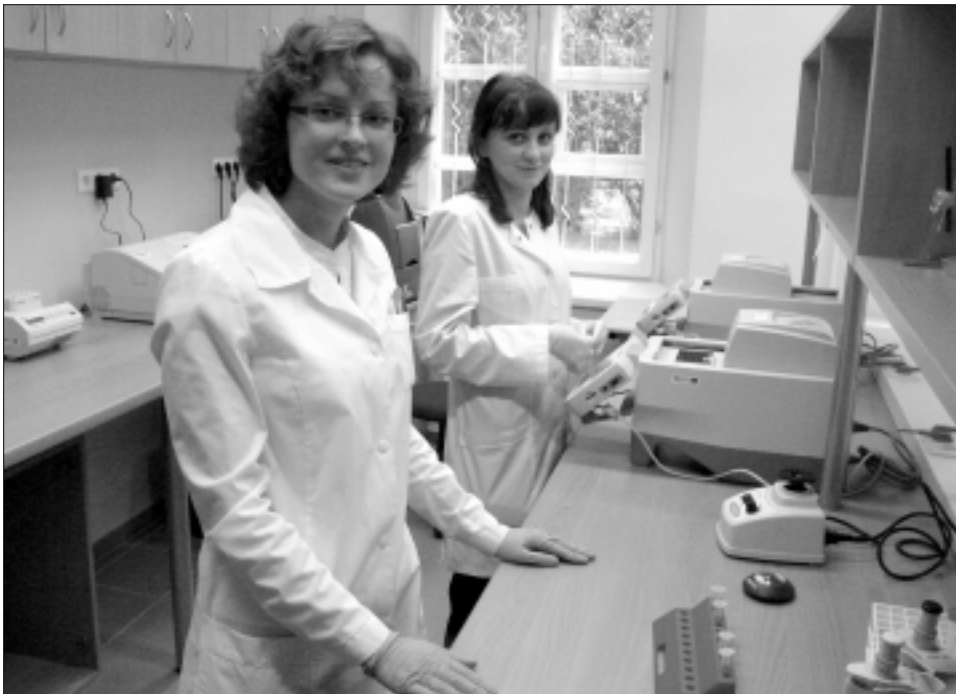
Argi negalima? Pats ką tik tvirtinate, kad SKVC mokslinės produkcijos vertinimo metodika buvo „išaldyta“ dėl politinės valios stokos.

Vis dėlto patikimiausia būtų sudaryti tokias finansines sąlygas, kad reforma vyktų „iš apačios“ ir savaime. Antai taip Belgijoje buvo reformuotas kolegijų tinklas. Ten šalies parlamentas priėmė įstatymą, kuriame buvo numatyta, kad po tam tikro termino kolegijos, kurios neturės numatyto skaičiaus studentų, nebus finansuojamos iš valstybės biudžeto. Regionams taikytos išimty, bet šiuo atveju į detales nesileidžiu. Ir ką manote? Viskas įvyko savaime: kolegijos pačios susijungė.

Kodėl to nepadarome Lietuvoje?

Mūsų sąlygomis nelabai būtų poslinkių. Būtų siekiama bet kuria kaina atšaukti tokį įstatymą, arba kolegijų studentų skaičius būtų parinktas toks, kad visiems tiktų. Manau, reikia sudaryti finansines sąlygas tokias, kad atskiroms aukštojo mokykloms būtų racionali

Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetas už ES struktūrinių fondų lėšas įsigijo naujos aparatūros, kuri padės pakelti mokslo ir studijų kokybę į aukštesnį lygmenį

jungtis. Procesas turėtų vykti daugiau iš apačios, politikams iš viršaus diktuojant sąlygas, bet nesakant, kokia aukštoji mokykla turėtų jungtis su kita. Pačios aukštosios mokyklos to turėtų siekti.

Panašiai Lietuvoje buvo steigiant kolegijas. Buvo pasakyta: racionalu, kad kolegijose turėtų būti ne mažiau kaip 5 tūkst. studentų. Jeigu daugiau, tai mieste galima steigti dvi kolegijas. Aišku, regione nuose galėjo būti ir kitaip. Vadinausi, Vilniuje turėjo atsirasti dvi kolegijos. (Kalbu apie valstybines, bet ne apie privačias kolegijas.) Deja, politikams įsikišus įsteigta ir trečia, dabar jai tenka reorganizuotis. Dabar Vilniaus kolegijų tinklas patiria gana sudėtingas perturbacijas, kai galėjo visa tai vykti savaime ir greitai. Deja, šiuos procesus veikė ne vertintojai, bet politikai.

Labai trūksta supratimo, kokios yra žaidimo taisyklės, kad racionalu veikti taip, o ne kitaip. Jeigu Lietuvoje pasirinkta, kad kolegijų tinklas yra regioninis (teritorinis), o ne šakinis, tai šio principo ir reikia laikytis. Kitaip tariant, medikai gali būti rengiami vienoje kolegijoje su statybininkais ir jokios dramos čia nėra. Vilniaus kolegijoje panašiai ir yra, tiesa, ten rengiami ne statybininkai, o technologai.

Viena vertus, Jūs ir pats pasigendate didesnio politikų dėmesio mokslo ir studijų sistemai, bet kartu vis gailaujate, kad kur tik įsikiša politikai, ten bėdos.

Norėčiau patikslinti. Labai reikia politikų supratimo, nustatytų reformos taisyklių. Tik nereiktų kištis į konkrečius reiškinius, kai procesas prasideda. Yra veikimo taisyklės ir politikai neturėtų būti suinteresuoti veikėjai, pradędantys koreguoti procesą. Dėl SKVC veiklos: norėčiau, kad iš politikų susilauktume didesnio supratimo, ką mes veikiame ir ko siekiame.

Apie išskirtinius ir kompetencijos centrus

Būtų gerai, jeigu iš Jūsų lūpų išgirstume SKVC poziciją dėl aukščiausio lygio mokslo centrų kūrimo. Kokia vieta jiems turėtų tekti numatomoje mokslo ir studijų pertvarkoje?

Pirmiausia reikia pasakyti, kam tokių centrų reikia ir kaip jų rezultatai bus panaudojami. Nuo to priklauso jų veiklos vertinimas. Deja, tokių centrų kūrimo pradžia buvo, galima sakyti, neoficiali. Tik pradėjus kurti integruotus mokslo, studijų ir verslo centrus (slėnius) buvo supratas ir aukščiausio lygio mokslo centrų poreikis.

Beje, reiktų skirti vadinamuosius išskirtinius (*excellence*) centrus ir kompetencijos (*competence*) cen-

trus. Angliškai sąvokai *excellence* kol kas neturime tikslaus vertimo. Vertinys *išskirtinis* yra ne visai tikslus, bet pakankamai geras. Svarbiausia, ne lingvistiniai ar semantiniai įvairių mokslų krypčių dalykai, bet noras siekti įgyti kritinės tyrinėtojų masės. Ne visa ji turi būti formalizuota. Kompetencijos centrai steigiami daugiausia ten, kur valstybei reikia tam tikros kvalifikacijos darbuotojų. Mūsų atranka artima *excellence* centrų sampratai, nors esama niuansų. Jie steigiami, jeigu tam tikros kryptys turi pajėgių mokslininkų grupių, dirbančių pasauliniu lygmeniu.

Iš čia natūraliai išplaukia ir programinio finansavimo didinimo būtinybė? Apskritai pagal kokius principus turėtų būti finansuojamas mokslas, vertinant iš SKVC pozicijų?

Kaip struktūrinių fondų lėšos šiems reikalams bus panaudotos, man ne visai aišku. Tai mūsų vertinimo silpnoji vieta. Turi būti trys mokslo finansavimo šaltiniai: bazinis, projektinis ir programinis. Tačiau bazinis finansavimas neturėtų sudaryti 80 proc. viso mokslui skiriamam finansavimui, kaip yra dabar, kai skiriama pagal mokslo institucijos iškabos svorį. Bazinį finansavimą institucija turi gauti už tai, ką yra pasiekusi, t. y. už 3 ar 5 metų formaliojo vertinimo rezultatus.

Projektinis finansavimas iš tikrųjų skiriamas už pažadą padaryti proveržį. Projektų vertinimui neturi būti gailima pinigų tarptautiniams ekspertams, nes pigus vertinimas, pasirodo, galiausiai labai brangiai atsieina. Neturi vertinti savieji – tai vienareikšmiška. Projektinis finansavimas tuo geras, kad mokslininkai patys numato galimą proveržį ir perspektyvą, siūlo savo paslaugas dirbant vieną ar kitą darbą, išpareigoja gauti tam tikrus rezultatus ir už tai prašo tam tikrų lėšų.

Programinis finansavimas neturi būti šimtaprocentinis, nes valstybė ir sau formuoja programą. Šie darbai labiau nukreipti į valstybės poreikius. Kompetencijos centrai daugiau steigiami programiniams darbams atlikti (tik iš dalies reikalingi ir „ekscelencijos“ centrai).

Bet juk ne visos kryptys gali turėti tu kompetencijos centrų. Kaip tada programiniai darbai?

Jei kompetencijos nėra, bet reikalinga turėti, ją reikia formuoti. Kalbėdami apie išskirtinius, aukščiausio lygio (*excellence*) centrus, mintyje turime, kad yra pajėgių tarptautinio lygmens mokslininkų grupė, kuri su pasauliu gali kalbėti aukščiausiu lygiu. Bet čia bemat iškilas vienas pavojus. Kai tik mokslo institucijų vadovai pajuto, kad čia gali kvepėti pinigais, ėmė drausti į

tas grupes priimti svetimų institucijų darbuotojus. Čia jau nelaimė. O pačioje pradžioje mokslininkai patys būrėsi į tokias tarpinstitucines tyrinėtojų grupes, vienijos pagal būtinybę sprendžiant sudėtingas mokslines užduotis.

Neįsileisk svetimųjų! Ar išvis įmanoma pasipriešinti tokiam lietuviškam įpročiui?

Buvo atvejų, kai institucijų vadovai tiesiog slėpė informaciją apie galimybę teikti pasiūlymus. Pildant anketą dalyvauti tokio išskirtinio centro veikloje, direktoriaus ar rektoriaus parašo nereikia, bet reikia, kad jie žinotų. Mes informaciją platiname per mokslo institucijų vadovus, atrodytų, jie turi būti pirmiausia suinteresuoti, kad informacija pasiektų kiekvieną mokslininką. Bet šito nebuvo. Net kai kurios stiprių mokslininkų grupės per vėlai sužinojo apie tokio bendradarbiavimo galimybes. Tai irgi nepuošia mūsų mokslininkų.

Aišku, šalyje išliks dalis bazinio finansavimo, kuris bus skiriamas už pasiektus rezultatus. Pačios vertžiausios institucijos gali sakyti, kad tai jų tempimas atgal, bet tai kaina, mokama už sąlyginį pastovumą. Beje, esama tam tikros painiavos. Baziniu finansavimu, pagal kurį institucijai skiriama 80 proc. lėšų „už iškabą“ ir 20 proc. už pasiektus rezultatus, finansavimas vadinamas nuo 2007 metų. Aš baziniu vadinčiau pagal rezultatus už 3 ar 5 metų laiko-

tarpi. Manau, kad bazinis finansavimas turėtų sudaryti apie 30 proc. viso institucijos finansavimo.

Pagal projektinį ir programinį finansavimą lėšų turėtų būti skiriama, priklausomai nuo valstybės gebėjimo išreikšti savo interesus, bet ne per mokslininkus tie interesai turėtų būti išreikšiami, o priklausomai nuo valstybės strategijos. Tai turėtų būti programinio finansavimo pagrindas. Per mokslinį įdirbį valstybė turi palaikyti konkurenciją ir taip atlikti savo priedermes. Štai kad ir metrologija. Reikalingi šios srities gebėjimai vien dėl to, kad esame valstybė. Arba štai ilgalaikė stebėseną. Tai ne mokslas, bet stebėsenos rezultatų panaudojimas, numatymas, kiek ir ko reikia, jau gali būti mokslas.

Pavyzdys iš žodynų kūrimo srities. Be mūsų daugelio tų žodynų niekas kitas pasaulyje nerašys – mūsų priedermė juos sudaryti. Tai valstybės prioritetas. Arba archeologiniai kasinėjimai – akivaizdus valstybės prioritetas, labai svarbus valstybės tęstinumui, kuris sunkiai įmanomas, jeigu nesuvoksime, kas mes esame, iš kur atėjome. Mūsų tautinio tapatumo išsaugojimui, savasties kėlimui visa tai turi būti valstybės prioritetas ir politikos dalis.

Didelė dalis visuomenės nepasitiki savo valstybe, taigi ir savo ateitimi. Panašiai galima pasakyti ir apie daugelį mokslo bendrijos narių, nors iš jų pirmiausia ir turėtų skliti pasitikėjimas

mas valstybe. Kaip to pasiekti? Mes šiuo pokalbiu pamėginome parodyti tik vienos valstybinės institucijos – SKVC „veidą“: tai ne mokslininkų spaudos ar žabojimo įstaiga, joje dirba normalūs žmonės, siekiantys mokslo ir studijų institucijoms padėti savianalizuotis, pastebėti ir pačioms pirmiausia sau atskleisti savo privalumus ir trūkumus. Antraip neįmanoma pašalinti savo trūkumų. Taip supratau mūsų šio pašnekesio leitmotyvą.

Deja, kai kas ligi šiol mūsų darbą vertina arba norėtų vertinti pagal uždarytų studijų programų skaičių. 60 studijų programų esame uždarę, taip pat garsių universitetų programų. Bet ne šis rodiklis svarbiausias. Lygiai kaip negali būti rodiklis ir studentų šalinimo iš studijų programos procentai. Reikia žiūrėti, ką priimame į aukštąsias mokyklas. Absoliutinimas yra kenksmingas dalykas. Tai pasakytina ir apie mūsų uždarytas ar patvirtintas programas. Svarbu, kiek mūsų SKVC pasitikima mokslo ir studijų institucijose, kiek mūsų pastangos pagerina vykstantį procesą.

Turbūt šis procesas ne mažiau veikia SKVC.

Be abejonės, grįžtamasis ryšys turi būti, nuo to priklausys, kiek mes patys keisimės, kiek girdėsime vieni kitus.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Studentai nepatenkinti esama padėtimi. Vadinausi, aukštojo mokslo sistema permainų neišvengs

Pats mokslas kužda, kaip veikti institucijoms (2)

Pabaiga. Pradžia Nr. 13

Apie birželio 29–liepos 2 d. Vilniuje vykusią BOS 2008 – Baltijos organinės sintezės (*Balticum Organicum Syntheticum*) konferenciją *Mokslo Lietuva* diskutuoja su konferencijos Organizacinio komiteto pirmininku Queens universiteto Kanadoje prof. Viktoru Algirdu Sniečkumi (Victor Snieckus), komiteto nariais *Bristol-Myers Squibb* kompanijai atstovaujančiu Jonu Dunčia (John Duncia) ir Lietuvos mokslo tarybos pirmininku, Vilniaus universiteto prof. Eugenijumi Butkumi. BOS 2008 Vilniuje surengta trečią kartą.

Stipresni fundamentiniai pagrindai nepakenktų

BOS 2008 konferencija parodė, kad organinės chemijos, fizikos, biologijos, medžiagotyros ir kai kurių kitų mokslų sąsaja vis labiau tampa realybė. Jeigu taip, tai ar nuo šiandieninių, o juolab ateities reikalavimų neatilieka mūsų aukštųjų mokyklų šių sričių studijų programos? Ar būsime ji chemikai gauna pakankamai, tarkime, fizikos žinių?

Eugenijus Butkus. Vilniaus universitete būsimeji chemikai fizikos mokosi du semestrus, susipažįsta su šiuolaikinės fizikos pasiekimais.

Algirdas Viktoras Sniečkus. Labai svarbu ir matematika. Kai man teko studijuoti, fizikos ir matematikos kursas būdavo gerokai platesnis negu gauna Kanadoje dabartiniai organinės chemijos studentai. Fiziką ir matematiką studijavau trejus metus. Gavome diferencialinio skaičiavimo, kvantinės mechanikos, statistinės mechanikos pagrindus. Ar šie kursai dabar dėstomi organinės chemijos studentams? Bent jau Kanadoje – ne. Man regis, dabartinių studentų gaunami fizikos, matematikos, biologijos mokslų fundamentiniai pagrindai nėra pakankami.

Studentus kuo greičiau stengiamasi nukreipti į organinės chemijos dalykus, ir tai ne visai gerai. Turint tvirtus matematikos pagrindus galima atlikti labai daug naudingų skaičiavimų, kurie palengvina darbą organinės sintezės kryptyje.

Jonas Dunčia. Kaip sakiau, nesu labai stiprus matematikas, bet mūsų bendrovėje dirba matematikos specialistų. Jie geba labai gerai

BOS 2008 konferencijos dalyvis Nobelio premijos laureatas prof. Žanas-Mary Lenas (Jean-Marie Lehn) iš Prancūzijos ir konferencijos Organizacinio komiteto pirmininkas prof. Viktoras Algirdas Sniečkus rengiasi pranešimui

apskaičiuoti, kaip vienu ar kitu atveju „elgsis“ molekulės. Be matematikos ir kvantinės mechanikos skaičiavimų vargu ar sugebėtume sukurti inhibitorius baltymams ar kitiems substratams. Kai turime chemikų, kuriems patinka matematika, reikalai daug sparčiau juda į priekį.

Ar nebus taip, kad būtent kompanijos, o ne universitetai ateityje ir taps didžiaisiais organinės sintezės mokslo judintojais į priekį?

J. Dunčia. Nemanau, nes dabar visi supranta, kaip reikia žengti į priekį. Štai mūsų daug kartų prisimintas Polas Venderis (Paul Wender) iš Stenfordo universiteto (USA) atlieka visus reikiamus matematinius skaičiavimus.

A. V. Sniečkus. Taip, bet ar žinote, kas jam tuos skaičiavimus daro? Pats Polas Venderis tikrai neskaičiuoja, bet turi, kas tai atlieka. Ko

gero, bendradarbiauja su gerais tos srities žinovais.

J. Dunčia. Kiek žinau, P. Venderiui matematinės programos kūrė Kendalis Haukas (Kendall Houk), garsus teoretikas.

A. V. Sniečkus. Teko matyti, kaip P. Venderis daro įvairius biologinius testus, turi didelę patirtį ir medicinos tyrimų srityje. Nors yra chemikas, bet moka kalbėtis su medikais ir kitų sričių atstovais. Tokia ir dabartinė organinės chemijos būsena: reikia rasti tokio bendradarbiavimo galimybių, kad būtų kuo plačiau aprėpiama, padaroma daugiau ir vertingų išradimų.

Bet ką reiškia „plačiau“? Jeigu kalbame apie kompanijas, tai jos turi aiškius tikslus, užduotis, siekia sintetinti konkrečius vaistus ar kitus junginius, gal atrasti naujų sintezės metodų, ir vargu ar jos sieks eiti į plotį ar gylį, norės atsidėti fundamentiniams darbams, nes jie nežada greitos ir konkrečios praktinės naudos. Tai kas turi imtis „plačiau“ – universitetai?

A. V. Sniečkus. Iš tikrųjų taip ir yra, kaip sakote. Kitas dalykas – universitetai, kurie gali sau leisti tyrinėti įvairius teorinius dalykus. Bet organinės chemijos sritis tuo ir ypatinga, kad čia labai svarbu bendradarbiauti – su farmakologais, biologais, medžiagotyros ir kitų sričių tyrinėtojais. Visi kartu siekia tą pačią tikslą. Mes, dirbantieji universitetuose, turime siekti tokio bendradarbiavimo, nors tai ir nėra lengva, nes visi nori dirbti savo krypties užsibrėžtą darbą.

Bendradarbiauti reikia mokyti

Matyt, į tokį skirtingų mokslų krypčių ir sričių bendradarbiavimą turėtų būti orientuotas ir dabartinis

Lietuvos mokslas? Juk ne tuščiai kalbame apie integraciją, tiesa, galvoje daugiau turima mokslo ir studijų integracija... Šį klausimą norėčiau pirmiausia skirti profesoriumi Eugenijui.

E. Butkus. Klausimo potekstėje glūdi, kad Lietuvoje ta atskirtis kol kas neįveikiama. Visi rūpinasi iš ES ateinančiais pinigais, kurie ir turėtų pakelti šalies mokslo lygį. Matau, kas vyksta diskusijose dėl branduolinio

magnetinio rezonanso spektrometro. Kiekvienas naudotojas norėtų jį turėti savo laboratorijoje, bet šalyje svarbu turėti ir centrą, kuriame būtų sutelkta moderniausia aparatūra. Sakysime, Lietuvai pakaktų vieno 900 MHz skiriamosios gebos aparato, bet dabar kiekvienas norėtų jį turėti būtent savo laboratorijoje.

Biochemijos institute pradėjo veikti Proteomikos centras. Gal tai ir yra mėginimas kurti tokį bendrą centrą?

Tai tik kukli pradžia, nes kol kas Proteomikos centre dirba tik keli

darbuotojai. Tokį centrą reikėtų kurti ne vieno instituto reikmėms.

Iš tiesų šiuo metu Proteomikos centre dirba trys darbuotojai, bet yra puikių partnerių: Vilniaus universiteto Onkologijos institutas, Gamtos mokslų fakultetas ir kiti.

Po metų siūlau įvertinti šio centro darbą, pažiūrėti, kas jame dirbs. Žinodamas Lietuvos mokslo būvį ir įpročius bijau, kad per metus centre niekas taip ir neapsilankys. Lietuvoje turėtų būti biologinių tyrimų centras, kuriame dirbtų Biotechnologijos, Biochemijos, gal ir Botanikos institutų, Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto mokslininkai ir dar keli partneriai.

A. V. Sniečkus. Nėra paprasta, kad kelios institucijos pradėtų bendradarbiauti tokiame centre.

E. Butkus. Bet tas pats mūsų vis minimas P. Venderis sugebėjo surburti bendro darbo dalyvius.

Gal pakomentuokite, ką Polas Venderis sugebėjo padaryti, kad taip dažnai minimas šio pokalbio metu.

A. V. Sniečkus. Kaip sakiau, P. Venderis yra chemikas organikas. Jis sugebėjo sudominti medicinos atstovus, gauti lėšų bendriems projektams. Dirba ne priešokiais, bet išties darbus, kurių sėkme netenka abejoti. P. Venderis labai gerai organizuoja tokius bendrus darbus.

J. Dunčia. JAV tai nėra ypatingas reiškinys. Pavyzdžiui, Teksaso universiteto prof. Patrikas G. Haranas (Patrick G. Harran, University of Texas), BOS 2008 dalyvis, juk taip pat labai panašiai dirba. Tokių pavyzdžių yra labai daug.

A. V. Sniečkus. Taip, bet negalime teigti, kad tai visuotinis reiškinys, tarkim, JAV. Indianos, Mičigano, Iliojaus universitetuose ar net Naujajame Orleane nėra tokių dalykų, taip pat ir mano universitete Kanadoje. Norint pradėti tokią veiklą reikia labai profesionaliai dirbti.

Kai kompanijos *Merck* buvęs viceprezidentas pradėjo organizuoti naują korporaciją ir ėmė deklaruoti plačią kooperaciją su žymiomis kompanijomis, apie tai rašė daugelis JAV laikraščių. Labai gerai, bet bus dar geriau, kai pamatysime pirmuosius to deklaruojamo bendradarbiavimo darbo rezultatus.

Dirbti ne vien sau

Suprantu, kad lemia ne vien geri norai, bet pirmiausia asmenybės, jų gebėjimas bendradarbiauti.

A. V. Sniečkus. Angliškai variant, tokius dalykus reikia pradėti daryti „nuo žolės“, t. y. nuo pagrindų. Kai kas mano, kad svarbu gauti projektui pinigų, o tada pažiūrėsime, nuo ko pradėti. Ne, pirmiausia reikia turėti su kuo dirbti, įgyvendinti idėjas. Daug geriau, jeigu geriant kavą kiltų gera idėja ir kiltų noras ją įgyvendinti. Jeigu mums dviem ta idėja patiko, galime eiti toliau.

Bet dar turi būti interesai, ne vien asmenybės. Jeigu interesai sutampa, tai ir asmenybės yra apie ką toliau kalbėti.

A. V. Sniečkus. Jeigu nesutiks asmenybės, tai nieko nebus. Ir jeigu viena asmenybė pasižymi didesniu ego, nieko gero nebus. Su tokiomis atvejais esu ne kartą susidūręs. Suprantu Eugenijaus susirūpinimą, kad Lietuvoje sunku bendradar-

Prof. Dyteris Zebachas (Dieter Seebach) iš Ciuricho aukštosios technologijos mokyklos Šveicarijoje

biauti, kai visi nori veikti tik sau, užsitikrinti savo laboratorijai geriausią įrangą. Tai ne gyvenimas, kai viskas daroma tik sau. Turime stengtis – dėl kitų, visų.

Mūsų diskusijoje dalyvauja Eugenijus Butkus, kuris yra ne šiaip BOS 2008 organizacinio komiteto narys, bet ir Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas. Nuo jo vadovaujamos Tarybos pozicijos ir veiksmų turėtų priklausyti daugelis procesų Lietuvos moksle. Gal išties laikas rūpintis ne atskromis institucijomis, bet jungtiniais mokslo centrais, kurie būtų įvairių mokslo institutų ir universitetų fakultetų ar atskirų laboratorijų mokslo pajėgas.

E. Butkus. Tokios pozicijos ir laikaisi. Taip pat esu įsitikinęs, kad Lietuvoje turi būti mažiau universitetų. Mokslo institutai ir universitetai turi būti integruoti.

Integruoti į ką?

Gali būti integruoti tarp savęs, į mokslo centrus. Jau užsiminiau, kad Lietuvoje turėtų būti įkurtas medicininis-biologinis tyrimų centras, į kurį sueitų institutai, kai kurie fakultetai ir žmonės, turintys idėjų. Dabar yra penki skirtingi institutai ir kiekvienas daro tą patį.

J. Dunčia. Dažnai tuose instituteose žmogeliukai kiučiasi savo krypties darbuose, nematydami, kas daroma už sienos.

Nuo to savo pašnekesį ir pradėjome – nuo bendradarbiavimo svarbos moksle. Apskritai šiandieninis mokslas tampa sintezuojančios veiklos sritimi, kur ne šiaip fizika, chemija ir biologija, bet esama gilias įvairių mokslo sričių ryšio, sintezės.

A. V. Sniečkus. Labai svarbu visa tai susieti į vientisą tinklą. Bet tai idealus atvejis gyvenime.

Realus gyvenimas yra toks, kad svarbu realioms asmenybėms rasti būdų veikti sąlygomis, kur esama visko – pavydo, egoizmo, skirtingų interesų. Kaip veikti realiomis gyvenimo sąlygomis?

J. Dunčia. Firmose mes esame priversti bendradarbiauti. Kasmet esame vertinami, kaip sugebame dirbti komandoje, ar esame tingūs, o gal gebame prisitaikyti prie aplinkybių. Kompanijose yra prievartos mechanizmas keliamiems tikslams pasiekti.

E. Butkus. Universitete tokios prievartos nėra.

Magistro darbas pasirodė vertas Nobelio premijos

Pakalbėjime apie asmenybę ir kolektyvinę veiklą moksle.

J. Dunčia. Vienas žmogus, kad ir koks talentingas būtų, negali išrasti šiuolaikinio vaisto.

Tada vienas žmogus neturėtų būti ir Nobelio premijos laureatas, bet kažkodėl taip atsitinka.

A. V. Sniečkus. Tai tiesa. Žanas-Marie Lenas (Jean-Marie Lehn) neišrado pradinės supramolekulės, ją išrado kitas mokslininkas. Už tą darbą 1987 m. Nobelio premiją gavo trys mokslininkai – Šarlis J. Pedersenas (Charles J. Pedersen, 1904–1989, JAV), Donaldas J. Kramas (Donald J. Cram, 1919–2001, JAV) ir Žanas-Marie Lenas (g. 1939, Prancūzija). Jie susintetino struktūras, davusias pradžią supramolekulių chemijai.

J. Dunčia. Šarlis J. Pedersenas, kuris apdovanotas Nobelio premija kartu su Ž.-M. Lenu ir D. J. Kramu, turėjo tik magistro laipsnį, dirbo DuPont koncerne. Būtent Š. J. Pedersenas pamatė, kad karūnos (angl. crown) eteriai koordinuoja natrio ir kitų metalų jonus.

Gaunami cikliniai junginiai, galintys sudaryti tarp molekulinis kompleksus su metalų ir kitais jonais.

A. V. Sniečkus. Tai buvo eksperimento klaida, ir vienintelis Š. J. Pedersenas tą pamatė. Man teko kartą su juo kalbėtis. Susidarė įspūdis, kad jam tik išradimas yra svarbus dalykas, daugiau nieko gyvenime.

Magistras tapo Nobelio premijos laureatu? Prieš gaudamas premiją jis netapo net mokslų daktaru?

A. V. Sniečkus. Greičiausiai net ir keletą mokslinių laipsnių gavo vėliau, bet tai jau jokios reikšmės neturėjo. Išradimas buvo padarytas, kai Š. J. Pedersenas tebuvo magistras.

J. Dunčia. 84 metų Š. J. Pedersenas gavo Nobelio premiją už savo jaunystės atradimą.

Labai jau didelis laiko atstumas nuo Š. J. Pederseno atradimo iki jo darbo įvertinimo Nobelio premija.

J. Dunčia. Š. J. Pederseno molekulės labai paprastos, bet užtektų pamatyti, kokio dydžio molekulės iš jų išaugino D. J. Kramas ir Ž.-M. Lenas.

E. Butkus. Dėl Š. J. Pederseno pastebėtos karūnos eterio molekulės, į kurios vidų gali įeiti metalo jonas – ta molekulė išties labai nedidelė ir nėra ji plokščia. Tokia struktūra su metalo jonu padaro neorganinę medžiagą tirpią organiniuose tirpikliuose. Tas ciklas turi karūnos formą, todėl taip pavadintas.

A. V. Sniečkus. Kaip D. J. Kramas pradėjo bendradarbiauti su Š. J. Pedersenu? D. J. Kramas buvo DuPont koncerno konsultantas, ten ir pamatė Pederseno atrastuosius supramolekulių ryšius. Pradėjo tą idėją tobulinti. Tąd gal ir nėra teisinga teigti, kad šiuolaikiniame moksle vienas žmogus kažką išranda. Teisingai sakė Izaokas Niutonas: visuomet stengiausi stovėti ant pirmtakų pečių.

Net ir labai svarbių išradimų pradinė idėja, atradimo esmė paprastai būna labai paprasta. Kitas dalykas, kad vėliau idėjos tobulintojai ir plėtojai ją „apaugina“: iš paprasčiausių molekulių junginių gauna sudėtingiausią sekas.

A. V. Sniečkus. Dėl to siūlyčiau niekam nesigirti, kad tai jo vieno darbas. Daug žmonių prieš kiekvieną iš mūsų darė ir padarė reikšmingų darbų, kuriais mes remiamės, iš tų darbų gavome stimulą juos tęsti, pasiekti tam tikrų laimėjimų.

Labai sunki užduotis mokslo vertintojams, ypač kai tenka išskirti reikšmingo darbo autorius. Kaip gerbiamiems profesoriams atrodo, ar Pedersenas Lietuvoje būtų galėjęs gauti kokią nors premiją, jeigu tą karūnos eterio savybę prisijungti metalo joną būtų pastebėjęs dirbdamas čia? Ko geru, magistro laipsnio atradėjui būtų nepakakę, kad jis būtų pastebėtas ir išskirtas. Prašome paprieštarauti, kas mano kitaip.

J. Dunčia. Aš nežinau, Lietuvoje negyvenau.

A. V. Sniečkus. Aš taip pat nesimėčiau komentuoti.

E. Butkus. Aš galiu pasakyti, kad Lietuvoje mokslo premijas gauna pakankamai daug asmenų, kai kurie gal ir nelabai to verti.

A. V. Sniečkus. Matote, ne visada reikiama įvertinamos net ir pirmo ryškio mokslo žvaigždės pasaulyje. 2002 m., kai Vilniuje vyko antroji BOS konferencija, dalyvavo tokios įžymybės, kaip chemijos srities Nobelio premijos laureatas Bary Šarplesas (Barry Sharpless, JAV), būsimasis laureatas Robertas H. Grabsas (Robert H. Grubbs, JAV) ir Henris Kaganas (Henri Kagan, Prancūzija). B. Šarplesas

Prof. Eugenijus Butkus „gaudo kadra“

Mokslo Lietuvos apskritojo stalo metu pasakė, kreipdamasis į H. Kaganą: „Tau reikėjo gauti šitą prizą.“ Mintyje turėjo Nobelio premiją. Visi taip manė mokslo pasaulyje. Kadangi Nobelio premija negali būti skiriama daugiau kaip trim asmenims, tai H. Kaganas nebuvo apdovanotas. Tąsyk premiją gavo Bary Šarplesas, Viljamas S. Noulzas (William S. Knowles) ir Ryoji Nori (Japonija).

Litvakai nepamiršta Lietuvos

Kaip vertinate Lietuvos chemikų organikų pranešimus BOS 2008 konferencijoje?

A. V. Sniečkus. Kiek man teko girdėti kitų konferencijos dalyvių nuomonę apie lietuvių organinės chemijos srityje dirbančių mokslininkų pranešimus, jie pastebi geras tendencijas.

E. Butkus. Atkreiptas dėmesys į stendinius pranešimus (plakatų rūšis konferencijoms), pateikiama vis daugiau modernesnių darbų. Daugėja jaunų žmonių, dirbančių organinės sintezės srityje.

A. V. Sniečkus. Tarkime, prieš penkerius metus Sigitas Tumkevičius (Vilniaus universitetas) tokio lygio konferencijoje nelabai ką būtų turėjęs parodyti, o šiemet į medicinos kryptį orientuotas jo pranešimas buvo aukšto lygio ir įdomus.

J. Dunčia. Daugeliui klausytojų, taip pat ir man, buvo įdomu iš jaunų Lietuvos mokslininkų išgirsti apie naujas struktūras ir junginius.

A. V. Sniečkus. Panašią nuomonę kalbėdamas su manimi išreiškė D. Skotas Kofey (Scott Coffey, Lilly Corporate Center, Indianapolis, USA), latvis Artis Klapars (Merck & Co, USA), taip pat ir prof. Marisa Kozłowski, JAV.

Žodžiu, apie gerus pokyčius, Lietuvos organinės chemijos darbus galime kalbėti teigiamai. Kas kart jaučiamės labai laimingi, kad į Lietuvą atvažiuoja tokio aukšto lygio pranešėjų, skaito pranešimų labai įvairiomis temomis, jų dėmesingai klausomasi. Svečiai stebisi, kad Lietuvoje gali būti rengiamos tokio aukšto lygio konferencijos. Jei kuris pirmą kartą Lietuvoje, tai jam labai patinka.

J. Dunčia. Mano viršininkui kompanijoje Bristol-Myers Squibb Karlui P. Dečiko (Carl P. Deccico, Princeton, NJ, USA) išties labai patiko Vilniuje. Jam paskambino Bris-

tol-Myers Squibb kompanijos prezidentas Eliotas Sigalas (Elliot Sigal), atsakingas už tyrimus ir plėtrą. Jis paklausė: „Girdėjau, esi Lietuvoje. Ar tikrai?“ Išgirdęs patvirtinimą, pasakė: „Ar žinai, kad mano seneliai – lietuviai?“

Veikiausiai kompanijos prezidento seneliai buvo litvakai, žydų kilmės Lietuvos gyventojai. Karlui P. Dečiko ir sakau: „Lietuvių visuomet kur nors yra, visame pasaulyje.“

Yra tekę kalbėtis su garsiu chemiku prof. Zvi Rapoportu. Jis taip pat litvakas. Dirbo Berklio universitete JAV, dabar jau miręs. Jis konsultuodavo mūsų kompaniją. Kartą jam pasisakiau esąs lietuvis, o Rapoportas pareiškė esąs litvakas. Jo tėvai iš Lietuvos, ir jis labai didžiavosi, kad gali vadintis litvaku. Mat Vilnius prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo labai žymus visoje Europoje žydų inteligentijos centras. Litvakai visada didžiudavosi, kad priklauso intelektualiniam žydų kultūros elitui. Net ir litvakų vaikai, kurie lyg ir nieko bendro su Lietuva neturėjo, nepamiršta, kaip jų seneliams ir tėvams svarbus buvo Vilnius, Lietuva.

Įdomu, kad suomis Aris Koskinenas (Ari Koskinen) šioje BOS konferencijoje savo pranešimo me-

girdėti, kad kas nors iš jų kurtų kad ir nedideles kompanijėles, pradėtų verslą, pritrauktų tarptautinių kompanijų ar verslo dėmesį.

J. Dunčia. Esu tikras, kad dabar tokios firmos pradės steigtis. Užsienio išsimokslinę studentai turėtų grįžti ir Lietuvoje pradėti savo darbus, taip pat verslą. Daugybė firmelių yra įsisteigusios Europoje ir po visą Ameriką, tai išties kyla klausimas, kodėl nėra Lietuvoje?

A. V. Sniečkus. Lietuvoje man žinomos trys organinės chemijos ar farmacijos firmos, Latvijoje – 10, Estijoje taip pat daugiau negu Lietuvoje. Lietuvoje tų firmų turėtų būti daugiau, esu tikras, kad ir bus. BOS konferencijas pradėjome tik prieš 8 metus – tai neilgas laikotarpis.

Vis dėlto kodėl latviai trigubai mus lenkia.

E. Butkus. Labai aišku, kodėl. Buvo sovietinis mokslo paskirstymas, Latvijoje buvo vystoma organinė chemija, o Lietuvoje – elektrochemija arba fizikinė chemija. Mes tos specializacijos padarinius vis dar jaučiame, net po 18 nepriklausomybės metų. Todėl labai ryžtingai reikia įvertinti, kokie turi būti Lietuvos mokslo prioritetai. Jeigu organinė chemija gali spręsti svarbius bioche-

BOS 2008 konferencijos proga prof. Viktoras Algirdas Sniečkus prof. Eugenijui Butkui įteikia vertingą knygą; šio įvykio liudytojai – Jonas Dunčia ir jo sūnus Andrius

tu parodė Rapoporto nuotrauką.

A. V. Sniečkus. A. Koskinenas pas prof. Z. Rapoportą tobulinosi podaktarinėse studijose. Rapoportas dirbo su aminorūgštimis ir padarė moksle tokių dalykų, kuriuos tik dabar ima suprasti jo sekėjai.

Gerbiameji pašnekovai gerai įvertino jaunųjų Lietuvos organinės chemijos atstovų darbus, bet kažkodėl ne-

mijos, medicinos, biologijos, medžiagotyros mokslų klausimus, tai šį mokslą ir reikia plėtoti. Jeigu ir toliau norime daryti, ką prieš 20 ar daugiau metų Lietuvos mokslas darė, tai čia taip pat apsisprendimo dalykas.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

„Dunojus“ skandina „Prahos pavasarį“

Atkelta iš 1 p.

kartotis. Tai parodė 2008 m. rugpjūčio mėn. Rusijos karinė agresija prieš nepriklausomą Gruzijos valstybę. Rusija paradoksaliai patvirtino esanti Sovietų Sąjungos ne tik teisių, bet ir prasčiausių įpročių pėrėmėja – „nepaklusnias“ kaimynines valstybes slopinti ir norima kryptimi nukreipti brutalia karine jėga.

Agresyvūs režimai patys save anksčiau ar vėliau demaskuoja, tik gaila, kad taikių žmonių kančių ir kraujo kaina. Neįsivaizduojama kaskart mokėti už istorinę patirtį? Dar gerai, jeigu ta patirtimi gebama pasinaudoti ateityje, jeigu apskritai ta patirtis nenugrimzta vien tik į istorijos analus.

Kalbant apie 40 metų Čekoslovakijos įvykius, prieš akis reikėtų turėti ir dabartinius. Europoje daug kas pasikeitė: neliko Sovietų Sąjungos, nebėra ir Čekoslovakijos, iš jų išsirutuliojo atskiros nepriklausomos valstybės. Tačiau nereikėtų apsigauti: smarkiai pasikeitęs Rytų ir Vidurio Europos žemėlapis ne viską pasako, nes daug kas glūdi žmonių psichologijoje, mentalitete. Tai ypač ryšku linkusių vadovauti valstybių vadovų elgsenoje, kai grasinama kaimynams užsukti naftos ir dujų čiaupus, o kartais net atvirai žvaiginama ginklais – tesibijo kaimynai ir pasaulis.

Visa tai turėdami galvoje mes bendrausime ne su generolu, ne su tarptautinėje politikoje ir globalių interesų sankirtoje igudusiu politologu, bet su savaip paradoksaliu šioms laikams pašnekovu – idealistu, humanistu, labai nesavanaudišku žmogumi – leidinio *Lietuva ir Čekija* leidėju Petru Algiu MIKŠA. Ir dar vieną labai svarbų dalyką būtina priminti: mūsų pašnekovui, tada vos per dvidešimt metų perkopusiam, ne savo valia ir noru teko dalyvauti tuometinės Čekoslovakijos įvykiuose. Taigi kalbamės ne šiaip su buvusiu seržantu, bet su tu nepamirštamų įvykių dalyviu ir vertintoju.

„Prahos pavasaris“ mūsų prisiminimuose

Gal ir ne geriausias metas apie „Prahos pavasarį“ prabilti rudenį, bet „Mokslo Lietuva“ juk ne dienašalis. Neabejoju, kad leidinyje „Lietuva ir

Čekija“ šiai temai, kaip nepaprastai reikšmingai istorinei problemai, leidinys skirs ne vieną puslapį.

Sudvejintame šių metų leidinio numeryje didžioji dalis medžiagos kaip tik ir bus skirta *Prahos pavasariui*. Nenorėčiau pabrėžti rusų kariuomenės invazijos į Čekoslovakiją 1968 m., nes pirmenybė vis dėlto turi būti teikiama būtent tuometinės Čekoslovakijos pokyčiams, o juos ir išreiškia į Europos istoriją įjėjęs *Prahos pavasario* fenomenas.

Iš pradžių norėčiau paaiškinti, kodėl vartoju sąvoką „rusų invazija“, o ne sovietų ar Varšuvos sutarties šalių sąvokas. Kai kurie istorikai mane pataisytų, bet tada jiems tektų taisyti čekus ir daugelio Europos šalių istorikus. Čekai ir slovakai 1968-ųjų invaziją vadina rusų okupacija. Ne tadžių, lietuvių ar kalmukų, bet rusų. Net jei vertintume tuos įvykius kaip Varšuvos sutarties šalių kariuomenių „internacionalinę pagalbą“ Čekoslovakijai, tai Lenkijos, VDR ir Vengrijos karinės pajėgos toje invazijoje sudarė tik labai nedidelę dalį. Kadangi karinį įsiveržimą į Čekoslovakiją norėta pateikti kaip „internacionalinę pagalbą“, reikėjo, kad dalyvautų ir kitų Sutarties šalių kariuomenės. Iš Varšuvos sutarties šalių invazijoje nedalyvavo Rumunija, Jugoslavija ir Albanija. Užtektų prisiminti šūkius, kuriais Čekoslovakijoje buvo pasitiktas Sovietų Sąjungos kariuomenė: „Rusai, namo! Rusai lauk! Dubček, Svoboda!“ Ne prieš rusų tautą kaip tokią, bet prieš rusų armiją tie šūkių buvo nukreipti, nes rusai jai ir vadovavo. Dabar, kai istorija, pasirodo, ne tolsta, bet vėl grėsmingai priartėjo Rusijos karinio įsiveržimo į Gruziją metu, tikslingiau būtų vartoti *rusų invazijos, rusų okupacijos* sąvokas.

Beje, dar 1968 m. gegužės mėn. buvo surengti kariniai manevrai Čekoslovakijoje. Sovietų kariškiai buvo labai suinteresuoti įžengti į Čekoslovakiją, kurioje sovietinių karių dalinių ligi tol nebuvo. Po gegužės manevrų tie sovietiniai daliniai Čekoslovakijoje pasiliko, sulaukė ir sovietinės kariuomenės įvedimo iš rugpjūčio 20-osios į 21-ąją. Čekoslovakijos saugumas taip pat glaudžiai bendradarbiavo su KGB, taigi sovietų saugumo tarnyboms veikti buvo kuo geriausias sąlygos.

Dėl sąvokos „rusų“ didesnių abejonių gal nekyla, bet štai sąvokos „invazija“ ir „okupacija“. Juk tai ne tas pats.

Invazija reiškia karinį įsiveržimą. Okupacijos terminas platesnis, nes jis apima ne tik įsiveržimą, bet ir politinę prievartą. Prisiminkime, kai po karinio įsiveržimo iš Čekoslovakijos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus pareigų buvo atleistas Aleksandras Dubčekas ir jį pakeitė Gustavas Husakas. Po „valymo“ iš ČKP buvo pašalinta apie 500 tūkst. narių. Vieni pasodinti į kalėjimą, kiti išvaryti iš darbo, treči emigravo į užsienį. Daugeliui aukštos kvalifikacijos specialistų, ypač inteligentijos atstovų, buvo uždrausta dirbti savo profesijos darbą, daugeliui teko emigruoti.

Akivaizdus teroras.

Taip, tačiau šis teroras jau buvo atliekamas pačių čekų rankomis. Išsijuosęs tada padirbėjo Sovietų Sąjungos saugumas, Maskvai reikėjo „patvirtinimų“, kad kariuomenės įvedimas į Čekoslovakiją buvusi „internacionalinė pagalba“, neva užkirtusi kelią Vakarų imperialistų įsiveržimui į Čekoslovakiją. Šiems „patvirtinimams“ turėjo tarnauti net sportas. Kai Čekoslovakijos ledo ritulio rinktinė laimėjo prieš Sovietų Sąjungos komandą, čekų ir slovakų sirgaliai pergalę šventė ir savo miestų gatvėse. Bet tada imtasi provokacijų, pasipylė akmenys į langus, pradėtos riaušės prieš *Aeroflot* būstinę Prahose – akivaizdžiai KGB inspiuotos provokacijos. Norėta pademonstruoti, kad Čekoslovakijoje tiesiog būtini tvarkos ir rimties „palaikytojai“.

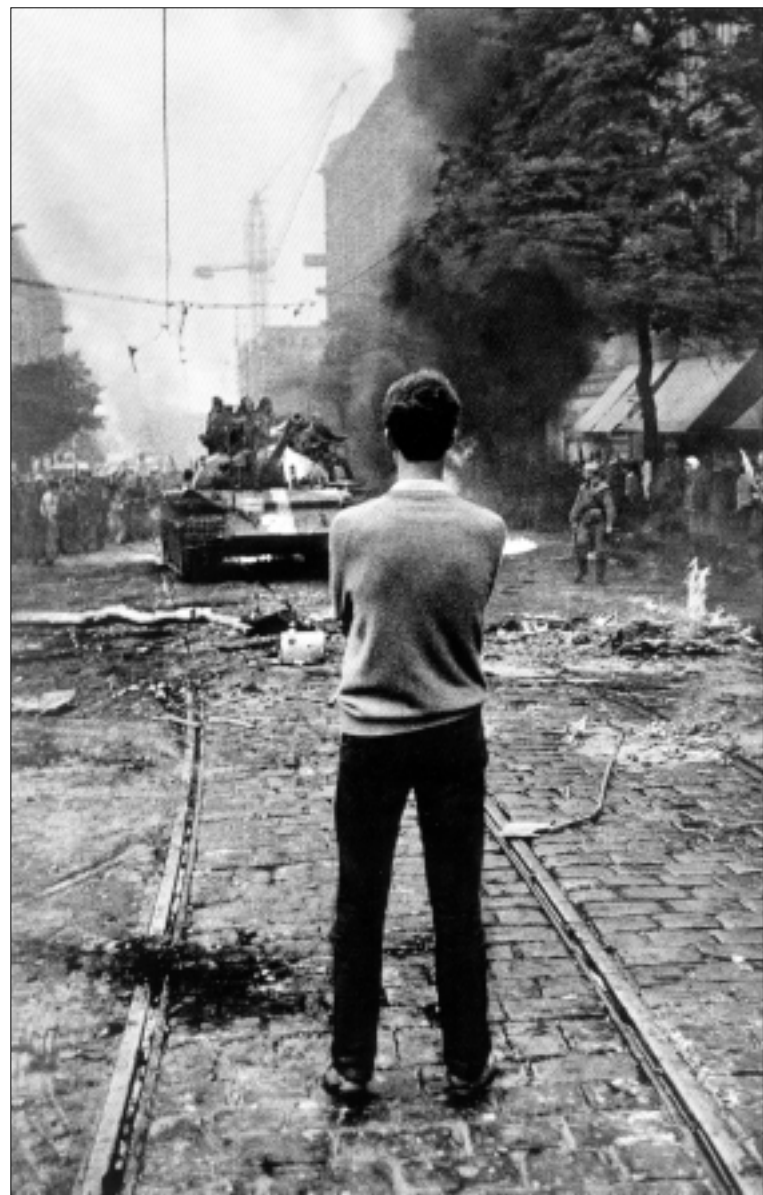
Patį visi šie dalykai jaudina, nes asmeniškai buvo palietę. Teko būti tų įvykių dalyviu.

Libiausiai džiaugiuosi, kad man neteko ginklu slopinti laisvės siekiančių čekų ir slovakų ar kaip nors kitaip jų engti.

Ką pats prisimeni iš tų dienų?

Mūsų 139-asis zenitinės artilerijos pulkas buvo dislokuotas Černiachovske. Porą kartų per metus vykdavome į šaudymus Baltijos pajūrio smėlynuose, t. y. į apmokymus Nemirsetoje. Tarnyba nebuvo labai lengva, bet apmokymams pasibaugus galėdavome maudytis jūroje – kone kurortinis malonumas. Tuo metu kaip tik netoli Nemirsetos buvo statoma vadinamoji Brežnevo vila. Mūsų kareivius senbuvius, komunistus ir pažangiausias kareivius siųsdavo prie tos statybos. Pats Brežnevas toje viloje nė karto neapsilankė.

Tai štai pagal komandą visi iške-

1968 m. rugpjūčio 21-oji Prahose, Vaclavo aikštėje

liavome į Černiachovską Kaliningrado srityje. Atvyko vadinamieji „partizanai“, t. y. mobilizuotieji iš savo darboviečių su tarnybiniais sunkvežimiais, lengvaisiais automobiliais. Tarp tų „partizanų“ buvo labai daug lietuvių, iš jų buvo sudaryti net atskiri batalionai, kaip savo atsiminimuose rašo Zigmantas Mockaitis, tų įvykių dalyvis. Kaip vairuotojas, Z. Mockaitis galėjo daugiau pamatyti, nes vežiojo dalinių vadus. Buvo įdomu stebėti, kaip mėlynos spalvos *Volga* būdavo perdažoma į maskuojamą karinės spalvos automobilį. Tai buvo kolūkių, tarnybinių ūkių, įstaigų ir organizacijų mobilizuotieji automobiliai ir kita technika.

Perkalbėti Dubčeką nepavyko

Gal ne visi žino, kad per visą Sovietų Sąjungos istoriją TSKP politbiuro nariai bene vienintelį kartą visi drauge buvo palikę Sovietų Sąjungos teritoriją, kai specialus traukinys su politinio biuro nariais atvyko į Čierną prie Tisos. Buvo mėginama A. Dubčeką įkalbėti atsisakyti Čekoslovakijoje pradėtų reformų, sustabdyti permainas.

Slovakas A. Dubčekas buvo Sovietų Sąjungos komunistų partijos auklėtinis, toje šalyje baigęs mokslus. Atrodė tinkama kandidatūra pakeisti seno raugo ČKP pirmąjį sekretorių Antoniną Novotną, kuris diskriminavo slovakus. Čiernoje prie Tisos dar buvo pamėginta perkalbėti Sašą (t. y. A. Dubčeką) ir jo vadovaujamos Čekoslovakijos komunistų partijos CK prezidiumą, bet nesėkmingai. A. Dubčekas ir kai kurie kiti jo bendraminčiai laikėsi tvirtai, nors juos supo toli gražu ne vien bendraminčiai. Vasilis Biliakas, Aloisas Indra, Drahomiras Kolderis, kai kurie kiti Čekoslovakijos komunistų partijos CK nariai atsidūrė tarp tų, kurie netrukus pasirašys garsųjį Čekoslovakijos komunistų laišką, kvietusį sovietų karines pajėgas pagalbą kovai su „kontrevoliucija“. Buvau tarp tų būtiniosios karinės tarnybos kareivių, kuriems teko dalyvauti teikiant tą „pagalbą“.

Mums buvo aiškinama, kad vykstante į manevrus. Kai važiuojame per Lenkiją, VDR, *Pravda*, *Izvestije*, taip pat komunistų partijos

Prahos centre padegtas rusų tankas

Miesto centras. Barikadų autobusai, kuriuos kludė rusų tankai

ruporas Lietuvos laikraščiai teberašė, kad tai esą ryšių karinių dalinių mokymai, vėliau „vyko“ užnugario tarnybų mokymai... Taip rašė, kol pasiekėme Čekoslovakiją.

Beje, paskelbto laiško autorių pavardės nebuvo paviešintos, pasitenkinta fraze „kai kurie Čekoslovakijos komunistų partijos veikėjai.“ Kremliuje buvo manoma, kad užteks paskelbti naujos „darbininkų ir valstiečių revoliucinės vyriausybės“ narių pavardes, ir permainos šalyje baigsis. Bet to neįvyko.

Iškart po sovietų kariuomenės invazijos buvo sušauktas neeilinis ČKP suvažiavimas. Jis patvirtino naują ČKP vadovybę su pirmuoju sekretoriumi A. Dubčeku priešakyje. Suvažiavimas vyko Prahos priemiestyje Vysočanuose. Darbininkai gynė prieigas prie Vysočanų, kur vyko suvažiavimas, tad sovietams jo sužlugdyti nepavyko. Tuo metu A. Dubčekas kartu su penkiais kitais prezidentimo nariais rusų jau buvo suimtas ir prievarta išvežtas į Maskvą „perauklėti“.

Kitaip buvo tvarkomi santykiai su Čekoslovakijos prezidentu Liudviku Svoboda. Į Prezidento rezidenciją Prahos pilyje atvykusį naujos „vyriausybės“ atstovą V. Biliaką su pasiūlymu palaikyti „vyriausybės“ prezidentas L. Svoboda paprasčiau-

Petro Algjo Mikšos išleistas atvirukas, skirtas „Prahos pavasario“ 40-mečiui paminėti. Dailininkas Karolis Zovė. Josefo Koudelkos nuotraukose Prahos vaizdai rusų okupacijos pirmąją savaitę (1968 08 21–27)

kariu žuvo daugybė Čekoslovakijos piliečių, buvo sušaudytas ir komunistų partijos vadovas Rudolfas Slanskis, daugelis kitų. Tai štai manifestas, kurio autoriumi laikomas žymus rašytojas Liudvikas Vaculikas, komunistų partijos nusikaltimus iškėlė į viešumą, demaskavo. Manifestas buvo vienas iš ryškiausių Prahos pavasario simbolių.

Iš savo „politrukų“, „zampolitų“ nuolat girdėdavome peikiant manifestą *Du tūkstančiai žodžių*, kaip kontrrevoliucionierių manifestą. Įdomu, kad ir A. Dubčekas, tapęs ČKP pirmuoju sekretoriumi, nepritarė šiam manifestui. Iš tiesų manifestas buvo labai aštrus. Toli gražu ne visiems komunistams atrodė pri-

nors gerai suprato, kad ją įgyvendinus, baigsis komunistų partijos diktatas. ČKP buvo labai konservatyvi, net reakcinga, tad kalbėti apie lengvus reformos žingsnius neišeitų.

Pamatė permainų ištroškusią tautą

Kaip sakyta, sovietų desantininkai su „specnazu“ įžengė į Čekoslovakiją naktį iš rugpjūčio 20-osios į 21-ąją. Iš Lietuvos į Čekoslovakiją buvo įvesta Kaune dislokuota parodoji desantininkų divizija ir Alytaus desantinis pulkas. Būtent pastarojo pulko desantininkai Prahose suėmė Čekoslovakijos komunistų partijos pirmąjį sekretorių Aleksandrą Dubčeką, Prahos pavasario simbolį. Jis buvo sumuštas, apsvaigintas vaistais, kaip koks nusikaltėlis nuvežtas į Maskvą. Ten buvo priverstas pasirašyti Maskvos protokolą, atsistatydinti iš ČKP pirmojo sekretoriaus pareigų. Čekijoje prasidėjo Dubčeką pakeitusio sovietams „sukalbamesnio“ Gustavo Husako era.

Kokią Čekoslovakiją išvydote, kokią išpūdį padarė žmonės? Kaip pats jauteisi atvežtas į pokyčiams pakilusią šalį?

Kaip tuo metu mes, dvidešimtmečiai būtinosios tarnybos kariai, kiti gal metais dvejais vyresni, jautėmės? Buvome jauni, daug ko nesuvokėme, daug ko negalėjome suvokti. Mums tas žygis į užsienio šalį pirmiausia buvo nuotykis. Bet to nereikėtų suvokti kaip čekų ir slovakų siekių niekinimo. Išsiveržti iš įgrisusių kareivinių – tai jau permaina kareivio gyvenime.

Mums tuo metu tai buvo ne šiaip „nuotykis“, bet tyro oro gurkšnis. Pamatėme permainų ištroškusią tautą, pasiryžusią keisti ligi tol buvusį gyvenimą. Čekoslovakijos ekonomika metai iš metų smuko vis žemyn, planinės ekonomikos valdymo metodai nepasiteisino. Gyventojai buvo nepatenkinti blogėjančia šalies ir savo ekonomine padėtimi. Prahos pavasaris permainas pradėjo ne dėl to, kad atėjo laikas pakeisti senus simbolius naujais. Priežastys pirmiausia buvo ekonominės. Aišku, ir politinės.

Tačiau tuometinis Čekoslovakijos gyvenimas, tegul ir smukęs, pačių čekų ir slovakų manymu, mums, jauniems kareivukams, buvo kaip šviesos ir turtingumo pavyzdys. Maisto parduotuvės pilnos produktų, spaudos kioskuose apšėiai laikraščių ir žurnalų, kokių mes nei Lietuvoje, nei visoje sovietijoje nematėme. Gailiuosi, kad tų laikraščių, žurnalų, atvirukų, vėliau uždraustų, dienų dokumentai. Bijojome visa tai laikyti, nes buvome prigrasinti neliešti kaip užkrato. Mūsų „partizanai“ buvo gerokai vyresni, protingesni, daugiau suprantantys, kas tuo metu vyko, sugebėjo tos literatūros atsivežti.

Kokias užduotis vykdėte Čekoslovakijoje? Kur buvote dislokuoti?

Petras Algis Mikša visą gyvenimą dirba su knyga

„Partizanai“ iš Lietuvos buvo dislokuoti Čekoslovakijos miškuose, vėliau mes buvome apgyvendinti kareivinėse. Mūsų 139 pulkas buvo įkurdintas Dečino pilyje. Dečinas – tai Šiaurės Čekijos pasienio miestas vaizdingoje vietovėje, prie Elbės (čekiškai Labės) upės. Kadaiše tai buvo vokiškas miestas, pasienyje su tuometinės VDR Saksonija. Iš Drezdno karinių sandėlių mums atveždavo maisto, aprangos, karinės amunicijos.

Ačiū Dievui, kad buvome iš tų, kuriems nereikėjo pakelti ginklo. Kaip zenitinės artilerijos pulko seržantas, su kitais bendro likimo kariais turėjau saugoti karinį aerodromą. Stovėjo MIG'ai ir kiti kariniai lėktuvai.

Nuo ko saugojote?

Nuo imperialistų kėslų. Mums taip buvo kalama kas dieną. Ir, žinoma, nuo čekų...

O čekoslovakų kariuomenė nesaugojo? Beje, kokie buvo sovietų ir Čekoslovakijos kariuomenių santykiai?

Čekoslovakijos gynybos minist-

ras gen. Martinas Dzuris iškart gavo nurodymą iš Maskvos nesipriešinti įvedamos Varšuvos sutarties šalių kariuomenės veiksmams. Ir čekoslovakų kariuomenė nesipriešino, panašiai kaip Lietuvos kariuomenė 1940 m., kai Sovietų Sąjunga paskelbė Lietuvos vyriausybei ultimatumą ir įvedė 150 tūkst. papildomos kariuomenės kontingentą, neva, saugoti tuos 20 tūkst. karių, kurie Lietuvoje buvo dislokuoti dar nuo 1939 m. spalio mėnesio.

Čekoslovakijos kariuomenė to meto Europoje buvo viena geriausių pagal savo parengtį, tačiau pasipriešinti kolosui buvo neįmanoma, blaivūs protai tą suprato. Karo akademijos kursantai buvo pasiryžę priešintis ginklu, bet to neprireikė.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Publikacijai panaudotos žymaus čekų fotomenininko Josefo Koudelkos nuotraukos

Sustabdyti geležinius monstrus... Rusų tankai prie Prahos nacionalinio muziejaus

siai išvyjo. Čia sovietai apsišovė. Bi-liaku taip ir nepavyko Svobodai įteikti „darbininkų ir valstiečių revoliucinės vyriausybės“ pareiškimo.

Svarbiausios „Prahos pavasario“ permainos

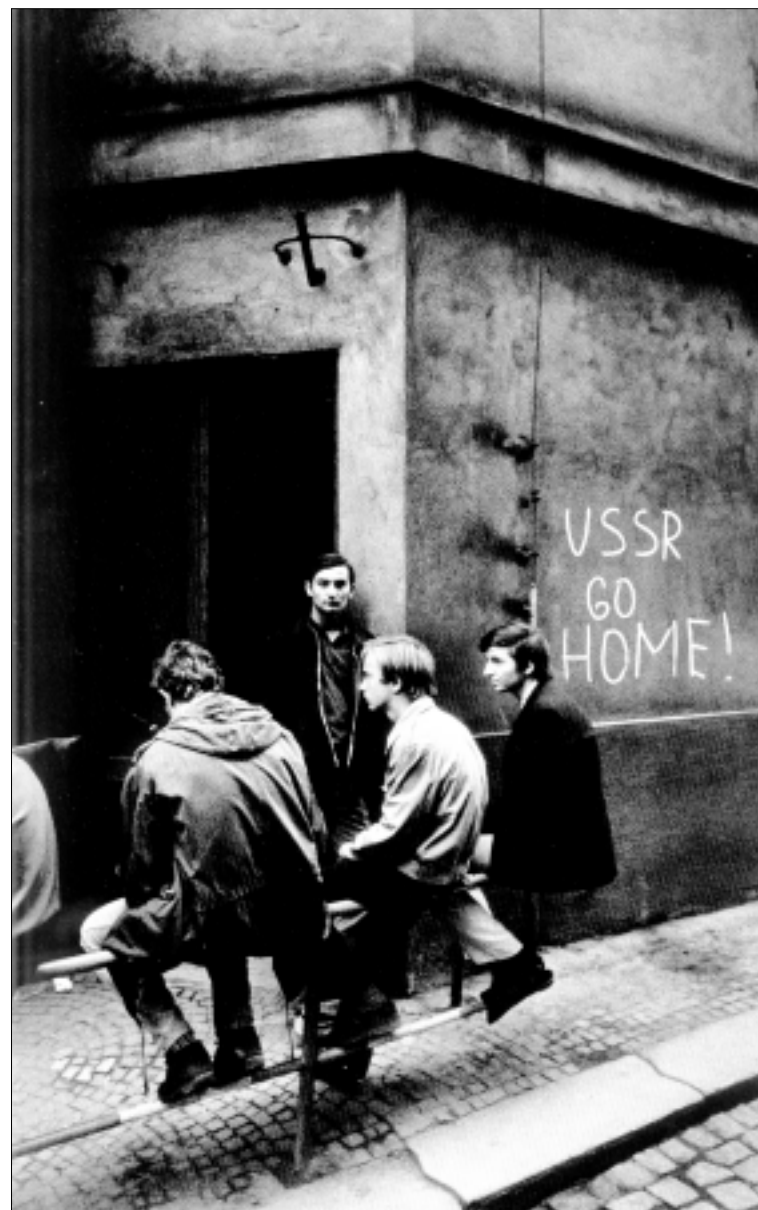
Kokie svarbiausi „Prahos pavasario“ laimėjimai, kuriuos slopinti buvo įvestos sovietų ir jų satelitų karinės pajėgos?

Vienas svarbiausių pokyčių – tai stagnatoriškos Čekoslovakijos valdžios pakeitimas. Buvo pakeistas valstybės prezidentas ir ČKP pirmasis sekretorius A. Novotnas, naujuoju vyriausybės vadovu tapo Oldržičas Černikas ir daugelis kitų. Tiesa, daug senos „komandos“ narių savo kėdes sugebėjo išsaugoti. Ne mažiau svarbi permaina buvo cenzūros šalyje panaikinimas. Tai parodė garsusis manifestas *Du tūkstančiai žodžių* (manifeste iš tiesų buvo lygiai du tūkstančiai žodžių), išspausdintas laikraščiuose kaip kreipimasis į visus Čekoslovakijos žmones. Jame labai griežtai buvo pasisakyta prieš tuometinę Čekoslovakijos komunistų partiją, jos stalininių pokarinių terorą prieš „liaudies priešus“. Galima priminti, kad po-

imtinas toks griežtas turinys. Būtinai pasakyti, kad būtent nuo J. Stalino asmenybės kulto demaskavimo XX TSKP suvažiavime 1956 m. ir Čekoslovakijoje jau buvo prabilta apie komunistų partijos nusikaltimus prieš savo šalies žmones.

Toliau apie didžiausias Prahos pavasario pradėtas permainas. Buvo atkurtos prieš Antrąjį pasaulinį karą egzistavusios organizacijos ir politinės partijos (nors komunistų partijai buvo paliktas „vadovaujamas“ vaidmuo). Atsivėrė valstybės siena, iš Čekoslovakijos buvo galima laisvai išvykti į užsienio šalis. Ir bene svarbiausia permaina – sparčiai buvo reformuojama ekonomika. Ekonomikos reformos „galva“ buvo žinomas ekonomistas Ota Šikas, vėliau priverstas emigruoti. Buvo atsiskakoma plano, įvedami rinkos ekonomikos elementai.

Suprantama, kad ši pertvarka vyko sudėtingai, buksuodama, nes savivaldybėse, įmonėse sėdėjo seno sukirpimo vadovai, o ką jau kalbėti apie partokratus ir biurokratus, kurių pažiūros taip greitai nesikeitė kartu su prasidėjusiomis permainomis. Pakako sabotažo atvejų. Įdomu, kad net Novotnas neoficialiai lyg ir pritarė ekonomikos reformai,

Antisovietiniai šūkių ant Prahos pastatų pirmąją rusų invazijos savaitę

Priešintis tautos smegenų nužievinimui

Atkelta iš 1 p.

tuo užsiima nebent pavieniai entuziastai. Tai kai kurie žurnalistai ar tokia įdomi asmenybė kaip Audrius Rakauskas, labai sėkmingai vaikams vaidinantis Gustavą ir profesorių Kalėdauską. Tokių žmonių nėra daug. Vienas ryškesnių mokslo ir mokslo populiarintojų iš mokslininkų yra Rolandas Maskoliūnas. Jis biochemikas, mokslų daktaras, turintis ir žurnalisto gyslelę, labai kvalifikuotai rengiantis mokslo populiarinimo laidas *Negali būti* per Lietuvos televiziją. Tačiau šios laidos auditorija yra žiūrovai, kurie ir taip domisi mokslu.

Tai štai ir priėjome labai svarbią mūsų pokalbio vietą, kai kyla klausimas: kas yra mokslo populiarinimas ir kam jis turi būti skirtas? Žmonėms, kurie domisi mokslu? Tiems, kurie niekuo nesidomi, nebent popsu ir žemiausio lygmens kiču? LTV „Klausimėlio“ herojams, priverčiantiems susimąstyti, ar ne gūdžiuose viduramžiuose gyvename? O gal tai veikla, kuri turi būti orientuota į priaugančią kartą, kuri imli suvokti pasaulio įvairovę ir kuri dar turi galimybę netapti „prarastą kartą“?

Gal išties mūsų veiklą ir reikėtų pradėti nuo to, kad būtina analizuoti visuomenės interesus. Būtų labai įdomu atlikti sociologinį tyrimą, kuo domisi mūsų visuomenė.

Ar nebijote, kad tyrimas parodytų itin liūdną vaizdą?

To liūdno vaizdo viena iš priežasčių gal ir yra ta, kad ligi šiol šalyje taip ir nebuvo profesionalaus mokslo populiarinimo. Mokslininkai to darbo tiesiog nepajėgūs atlikti, nes jų darbo sąlygos gana sunkios. Jie tikrai nusipelnė apdovanojimo, kad dar išvis tęsia tą darbą.

Ačiū jiems, kad išliko.

Kad išliko, dirba labai reikalingą darbą, bet tai nereiškia, kad visada turi laiko dirbti ir mokslo populiarinimo darbą. Mokslininko veikla neturi darbo valandų, kaip daugelio kitų specialybių darbuotojų, kurie atidirba aštuonias valandas ir po to gali išsėsti ar užsiimti savo asmeniniais reikalais. Mokslo žmogus dirba visą parą, jo smegenys užimtos visą laiką, jam beveik neįmanoma „atsijungti“.

Grįžkime prie visuomenės interesų.

Tie interesai kelia itin didelį nerimą. Mes dar labai toli nuo žinių visuomenės, apie kurią tiek daug kalbama, bet esame tik kelio pradžioje.

Neatrodo, kad vadinamoji „didžioji“ žiniasklaida būtų labai suinteresuota žmones protinti, prusinti, vesti šviesos keliu. Kartais kyla abejonių, ar pati sąvoka „žiniasklaida“ turi bent kokį ryšį su žinia, žinojimu. Veikiau su manipuliavimu informacija, politinių jėgų ir klanų interesų eksponavimu, kartais įgaunančiu grotesko formas. Jeigu vadinamoji „žiniasklaida“ kokią funkciją pakankamai gerai atlieka, tai tik žemiausių instinktų žadavimo ir besaikio vartojimo skatinimo. Tik ar šito sveikai visuomenės daliai tikrai reikia?

Visuomenė penima „žiniomis“, kas su kuo išsiskyrė, kas daugiau apsinuogino, labai pabrėžiami kriminaliniai įvykiai, daugelyje leidinių rasime astrologines prognozes, pusė Lietuvos gyventojų nuoširdžiai įsitikinę, kad astrologija yra mokslas. Akivaizdus žiniasklaidos „nuopelnas“ brukant žmo-

Lietuvos mokslo populiarintojų stovyklos „Mokslo populiarinimo aktyvas – 2008“ organizatorė prof. Vida Mildažienė ir Lietuvos mokslo tarybos Gamtos ir technikos mokslų komiteto pirmininkas prof. Vladas Vansevicius

nėms horoskopus ir kitokius šarlatanų pramanus. Su studentais atlikome 4 dienraščių teikiamo informacijos šrauto tyrimą (jis aprašytas <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/59371>). Tyrimas atskleidė, kad mokslui vidutiniškai tenka tik 1 proc. informacijos šrauto, kriminaliniams įvykiams – 8 kartus daugiau. Dėl to nukentė ne tik mokslo įvaizdis. Be to, spauda itin neigiamai vaizduoja visuomenės reiškinius, tarsi mūsų gyvenime būtų išnykę viskas, kas yra gera ir šviesu.

Kam naudinga neišprususi visuomenė?

Abejonių, kad rastųsi daug leidėjų, kurie patys tikėtų visomis tomis nesąmonėmis, kuriomis jų leidiniai ar televizijos kanalai peni skaitytojų ar žiūrovų. Manau, kad ir žiniasklaida savaip yra auka, konkurencijos ir rinkos sąlygomis priversta kautis. Reikia išlikti.

Vis dėlto sąmoningam leidėjui, prodiuseriui ar žurnalistui reikėtų turėti bent šiek tiek pilietinio sąmoningumo užtaisą. Doras pilietis turi galvoti, kokie bus jo veiklos, straipsnio ar laidos padariniai, kokią pasaulėvaizdį suformuos jauni-

mui. Kadaisė man patiko Arūno Valinsko kūrybiškumas, bet paskui pamačiau, kur veda visi jo organizuoti konkursai, vadinamųjų „žvaigždžių“ eksponavimas. Tai pavyzdys, kaip galima nuvertinti meną. Donatas Katkus pasakė, kad televizijos peršama „žvaigždė“ Radžis nemoka dainuoti, nes iš tiesų nemoka, bet televizijos žiūrovės „bobutės“ užpuolė profesorių ir vos jo nesudraskė. Toks gražus Radžis, tai kaip galima sakyti, kad jis nemoka dainuoti! Absoliučiai lėkštas, banalus kičas užtvindė televizijos ekranus, bet neišprusę ir neišlavinti žmonės grožisi, nes jiems tai pateikiama kaip „meno“, grožio etalonas, sektinas kūrybos pavyzdys. Būdamas išties talentingas ir protingas kūrėjas Valinskas visiškai pasidavė komercijai. Užsidirbo pinigų ir dabar bando vaidinti politiką. Labai gaila, kad gabiausias, talentingiausias mūsų žmonių potencialas eikvojamas taip tuščiai, materialistiškai, be aukštesnių idealų.

Įdomu, kas šiuo atveju yra auka: Valinskas ar visuomenė? Minėdami konkretų asmenį, aišku, siekiame platesnio apibendrinimo. Kur nueis tauta, iš esmės nebrandi, vedama netikrų pranašų?

Kai laikraščiuose matau menka-

vertės informacijos šrautą, o televizijos ekrane vis tas pačias žiopčiojančias „žvaigždes“, tai visam tam procesui galiu pritaikyti tik tokią išvadą: tautos smegenų nužievinimas.

Kam visa tai naudinga?

Išties kažkam naudinga tamsių, neišprususių žmonių visuomenė, kurią lengva valdyti, nukreipti. Tokiai visuomeni labai paprasta prakšti bet kokią kvailybę, pradedant bulvių traškučiais, svaigalėmis, gerimais ir baigiant kai kuriais politiniais veikėjais, su kuriais pastaraisiais metais Lietuvoje būta tiek problemų. Taigi būkite tokie, kokius mes norime matyti, o mes jus valdysime.

Manote, kad tai sąmoningas tautos kvailinimas, kuris kai kam net ir labai naudingas, nes deda aukso kiaušinius ir neša politinius dividendus?

Nemanau, kad tai savaiminis procesas. Jis gal net formuojamas politikų. Neatmesčiau minties, kad esama sukurtos politinių sistemų veikimo strategijos, veikiama per viešųjų ryšių technologijas. Antraip sunku paaiškinti, kokiu būdu į šalies politinį elitą kartais išsiveržia labai keistos asmenybės. Stebėtinais veiksmingai ir darniai veikianti sis-

tema. Man neteko ieškoti tos sistemos veikimo įrodymų, bet matome, kaip ji sėkmingai veikia. Gal čia nesama vien atsitiktinimų virtinės. Labai panašu į sistemą.

Sunku suvokti, kodėl atitinkami Seimo komitetai ar atitinkamos valstybės institucijos leidžia šitaip bukinti tautą. Užtenka pasižiūrėti, kaip šalyje veikia sveikatos ar socialinės apsaugos sistemos, pagaliau net ir švietimo sistema – praktiškai visos šios sistemos yra pasiekusios krizės būseną.

Matau, kaip tvarkosi suomiai. Jie lėtai galvoja, bet tvarkosi labai racionaliai, sukūrė sistemą, kuri veikia. Piliiečiams ir visuomenei tai yra naudinga. O Lietuvoje nugali tam tikrų grupuočių interesus, niekas neatstovauja valstybės interesams. Tokia networka labai naudinga tiems, kurie bet kokia kaina nori likti valdžioje. Ir išlieka. Lietuvos reikalai niekam nerūpi: nei „skraidančioms kregždutėms“, nei „raudonoms rožėms“, kurių tiek daug matau aplinkui. Niekas nepasikeis, net jei „kregždutes“ su „rožėmis“ pavyktų sukryžminti.

Pajudėti iš aklavietės

Atsidūrėme aklavietėje. Gal mokslo populiarinimas ir būtų viena iš priemonių, galinčių padėti pajudėti iš mirties taško? Tauta kvailinama, smegenys nužievinamos, bet amžiais taip tęstis negali. Arba tauta degraduoja, išsi-bėgios ir užleis vietą po saule gyvybingesnėms tautoms, arba reikia imtis neatidėliotinių priemonių ir keisti esamą padėtį, kol dar ne viskas prarasta.

Visuomenėje krizė, pokyčių būtinybė neišvengiama. Daug tikimasi iš naujosios Lietuvos mokslo tarybos – gal ji sugebės naujai pakeipti reikalus šalyje. Tačiau ankstesnis palikimas, ministerijose susiformavusios jėgos labai priešinasi bet kokiems pokyčiams. Iš tikrųjų tai tam tikrų žmonių, norinčių ir toliau išlikti, sistema. Jie turi neblogas sąlygas, gerus atlyginimus, nesunkų darbą. Nemaža jų dalis išvis nieko nenori daryti. Man yra tekę bendrauti su daugeliu ir galiu pasakyti, kad keisti yra ką. Dviejų trečdalių reikėtų kuo greičiau atsisakyti.

Atsisakyti pažeidžiant esamus įstatymus?

Kai žmonės nequalifikuoti, neatlieka savo darbo ir net nesupranta, ką turėtų daryti, jei nepadedama, kuris pas juos ateina pagalbos ar su pasiūlymais, nieko kito nelie-

Opolės universiteto profesorius, Vilniaus universiteto Eksperimentinės ir klinikinės medicinos instituto darbuotojas habil. dr. Zigmuntas Mackevičius (Zygmunt Mackewic) mokslu populiarintojų stovyklos dalyviams skaito pranešimą apie Lenkijos ir Suomijos mokslo populiarinimo patirtį

ka. Jie turėtų aptarnauti interesantus, bet elgiasi priešingai.

Elgiasi, kaip mūsų šalyje įpratę elgtis valdininkai.

Daugybę biurokratiškos ipročių lengva pakeisti, kai kuriuos – kartu su žmonėmis.

Keisti turėtų geras ministras?

Galbūt. Bet ministras ateina ir pakliūva į spąstus. Esama daug politizavimo, o jo išvis neturėtų likti. Apie kokius partinius rinkimus galima kalbėti šalyje, kurioje nėra tikrų politinių partijų. Tai paprasčiausios grupuotės, žaidžiančios viena su kita žaidimus. Štai tokias „partijas“ palaikyti, rinkti į valdžią ir reikalinga tamsi, „buka“ visuomenė. Politikai drabstosi purvais, o valstybė žlunga, darbingi, kūrybingi žmonės priversti išvažiuoti į užsienį. Kas trukdė Lietuvoje padaryti normalią darbo užmokesčio sistemą? Kas tebetrukdo ligi šiol?

Nenorima daryti kito labui, visuomenei. Norima daryti sau ar savo klaunei.

Tenka tik stebėtis, kad šiomis sąlygomis dar atsiranda idealistų ir entuziastų, kurie mėgina stoti pėstu prieš visą sistemą, kovoti prieš sąmoningą ar nesąmoningą nusmeginimą. Tų nesuistaikiusių žmonių viduje, matyt, dar glūdi padorumas ir valstybinio požiūrio į visa, kas vyksta šalyje, elementai. Į Vaišnoriškę atvažiuo gražaus jaunimo iš Vytauto Didžiojo, Kauno technologijos, Vilniaus universitetų – jie nori populiarinti mokslą ir jau yra kai ką nuveikę. Tai viena iš tų veiklų, kurios gali šviesti visuomenę.

Ar pats mokslas, kaip tam tikras žmogiškosios veiklos fenomenas, turi savyje tą potencialą, kuri galėtų visuomenę sėkmingai išvesti iš tos degradavimo prarajos, į kurią šiandien visuomenė stumiama įvairiausiais būdais?

Mokslas yra labai sudėtingas reiškinys. Tarp mokslininkų jau taip pat esama labai įvairių žmonių. Neabejotinai yra labai daug protingų, sąžiningų ir atsakomybę jaučiančių žmonių. Susivieniję kartu galėtų ir turėtų ieškoti būdų, kaip iš tos prarajos traukti pirmiausia jaunuomenę. Ir reikėtų pradėti nuo vaikų.

Blogiausia, kad kol kas Lietuvoje skatiname tik keistas konkurencines nuostatas. Mūsų mokslininkai, dėstytojai ir profesorai, užuot sėdę spręsti problemas, pirmiausia išsivelia į universitetų lenktynes. Štai tik susieina du aukštųjų mokyklų rektoriai, ir ką mes matome? Įkvėpę oro abu muša sau į krūtines – štai koks galingas ir kiek daug daro mūsų universitetas...

Labai vaizdingai parodėte: ištisai tai vaizdelis iš televizijos kanalo „Animal Planet“, kai du gyvosios gamtos

atstovai pasiryžę mirtinai kautis už savo bandos išlikimą.

Tai visai neakademiška, o kalbant pikčiau, tai kenkėjiška veikla, trukdanti akademinėms bendruomenėms burtis, kartu spręsti bendras problemas.

Tarp silpnų ieškoma stipriausių

Norisi matyti ir kitą gyvenimo pusę. Rektoriai, nepaisant kai kurių iš jų didingumo ir šventinių togu spindesio, patys tėra gyvenimo būtinybės įkaltai, savotiškos aukos, nes pastatyti į padėtį, kai tenka kautis, konkuruoti, jeigu nori išlikti.

Juokingiausia, kad visa tai vyksta sąlygomis, kai nė vienas iš mūsų nėra tikrai stiprus kaip mokslininkas. Juokinga tarp silpnų ieškoti stipriausių. Žmogiškuosius išteklius reikia bandyti suvienyti, sujungti, kad jie vienas su kitu rezonuotų, kartu kurtume kolektyvines valstybės ir tautos smegenis. Organizuojamam smegenų nužievinimo srautui būtina pastatyti organizuotą pasipriešinimo barjerą.

Kai atsiranda kad ir nedidelė grupelė kūrybiškai maistančių ir veikiančių žmonių, aplink juos pradeda burtis panašiai jaučiantieji ir norintieji veikti. Juolab, kad mokslinio pažinimo veikla yra labai užburianti, patraukianti pirmiausia gabiausias žmones, netrivialias asmenybes. Pajutę savo bendrus interesus, jie susivieniję gali daug nuveikti ir mūsų sąlygomis.

Seminare pristatydami projektą „Mokslas. Mokslininkai. Visuomenė“ Teorinės fizikos ir astronomijos instituto atstovas Valentas Daniūnas priminė Nobelio premijos laureato Tomo Šelingo (Thomas C. Shelling), tyrusio sudėtingas dinamines ir galinčias saviformuotis sistemas, elgesį. Jis įrodė, kad namų ūkiai, automobilių vairuotojai, prekybos centro lankytojai ar turistų bendrų poreikių asmenys savime organizuojasi į sudėtingas stabilias struktūras, kurioms aprašyti tinka vadinamasis Šelingo segregacijos modelis. Labai tinka ir mokslo populiarinimo atveju, nes toks tokį traukia.

Taip, be abejo, tačiau norėtumsi dar ir paskatinti mokslo populiarinimo pajėgas burtis, nes palikus savięgai, tai gali vykti pernelyg lėtai. Kita vertus, kaip tik mokslininkai gali sąmoningai veikti visą procesą. Juk siekiant populiarinti pateikti mokslą, svarbu išmokyti dirbti su pačiais įvairiausiais visuomenės atstovais. VDU Socialinių mokslų fakultete yra grupė, kuri mokosi dirbti su savotiškos visuomeninės aplinkos žmonėmis, problemiška, socialiais asmenimis. Vykdomi darbai su

Čia mes, stovyklos dalyviai, norintys populiarinti mokslą

tomis grupėmis skirti projektai, tyrinėjamos subkultūros – hipiai, baikeriai ir kitos grupės.

Labai įdomu, bet šį kartą norėtume daugiau išgirsti apie Vaišnoriškės stovykloje dalyvaujančius mokslo populiarintojus arba norinčius jais tapti.

Tarp dalyvių nemažai studentų, turinčių mokslo populiarintojų gyslelę ir supratimą, kad ši veikla labai svarbi. Tai įvairių jaunimo organizacijų atstovai: Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos, jaunųjų gamtininkų draugijų, moksleivių olimpiadų rengimo grupių ir studentų organizacijų nariai. Skirtingų universitetų atstovų tikėjimės sulaukti daugiau, o tie, kurie atvyko, jau anksčiau vieni kitus pažinojo, yra dalyvavę bendruose projektuose ir panašiai. Tad kiekvienas iš dalyvių seminare atstovavo kuriai nors draugijai ar institucijai.

Kas yra kas

Mokslo populiarinimo reikalus neišvengiamai lemia asmenybės, kaip ir mokslas neįmanomas be asmenybių. Gal vieną kitą šio seminario dalyvį galėtumėte pristatyti? Per asmenybės galėsime pajusti, kokių šiam darbui žmonių turime.

Štai kad ir VDU atstovė Giedrė Paužaitė. Ji prisidėjo prie mokslo populiarinimo veiklos, kai ją prašėme pabūti mokslo festivalio Pamatyk kitaip vedėja. Per studentų medijų pastebėjau, kad Giedrė turi sceninių ir bendravimo su žmonėmis gebėjimų: skardų balsą ir neblogą iškalbą. Giedrė mokslo festivalyje dirbo su tai veiklai labai tinkamu vaikinu – Arvydu Dapkūnu. Jis į 2008 m. mokslo festivalį Pamatyk kitaip atvažiuo specialiai iš Helsinkio universiteto, ten jis yra biochemijos srities doktorantas. Unikalus vyrukas, labai norėčiau, kad jis kada nors grįžtų į Lietuvą.

Kaip vyko minėtas mokslo festivalis „Pamatyk kitaip“?

Laisvės alėjos viduryje pasistatė palapinių miestelį ir pasiūlė interaktyvių užsiėmimų praeiviams, pirmiausia vaikams. Jie galėjo pasijausti mokslininkais, patys atlikti fizikinius ir cheminius eksperimentus. Galėjo rasti sau įdomių istorijos, archeologijos, filologijos daly-

LIETUVOS MOKSLO PREMIJŲ KOMISIJA

DĖL MOKSLO IR TAIKOMOSIOS VEIKLOS (EKSPERIMENTINĖS PLĖTROS) DARBŲ PATEIKIMO 2008 M. LIETUVOS MOKSLO PREMIJŲ KONKURSUI

Lietuvos mokslo premijų komisija praneša, kad darbai 2008 m. Lietuvos mokslo premijų konkursui priimami iki 2008 m. spalio 1 d. Mokslo darbus premijai gauti siūlo Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas, aukštųjų mokyklų senatai ir mokslinių tyrimų įstaigų tarybos.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbus premijai gauti bendru teikimu siūlo verslo įmonės ar organizacijos kartu su Lietuvos mokslų akademijos prezidiumu ar aukštųjų mokyklų senatais arba mokslinių tyrimų įstaigų tarybomis.

Premijuotinų darbų pateikėjai nurodo darbų mokslinę ir praktinę reikšmę.

Pateikiant premijai gauti originalų aukštosios mokyklos vadovėlių turi būti įrodyta mokslinė jo vertė.

Siūlant darbus premijai gauti, pateikiami toliau išvardijami dokumentai.

1. Mokslo darbas arba taikomios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbas (3 egz.). Jei pristatant darbų ciklus tarp jų yra straipsnių, juos būtina atitinkamai sugrupuoti ir įrišti. Mokslo darbai, pasiūlyti premijai gauti, turi būti paskelbti Lietuvos ir(ar) užsienio spaudoje ne vėliau kaip prieš metus iki dokumentų premijai gauti pateikimo komisijai.

2. Darbą teikiančių institucijų pristatymas.

3. Darbo anotacija.

4. Darbo autoriaus(-ių) spausdintų ir(ar) įdiegtų mokslo darbų sąrašas.

5. Darbo autoriaus(-ių) gyvenimo ir mokslinės veiklos aprašymas.

6. Elektroninei registracijai prašome mikrokaupiklyje (kompaktiniame diske) pateikti tokią informaciją: autoriaus (-ių) vardas (-ai), pavardė (-ės); darbo (darbų ciklo) pavadinimas; darbą teikiančios institucijos pavadinimas.

Pateikiama medžiaga turi būti tvarkingai sudėta į aplankus, segtuvus, dėžutes ar pan., ant kurių užrašyta darbo autorius (-iai), darbo ir institucijos pavadinimas.

Darbai priimami Lietuvos mokslo premijų komisijoje (Lietuvos mokslų akademija, 1 kab., Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius).

Informacija teikiama tel. (8 ~ 5) 212 5113, 261 3651, el. p.: lmilosiene@lma.lt, prezidiumas@lma.lt. Plačiau ir naujausia informacija teikiama Lietuvos mokslų akademijos interneto svetainėje www.lma.lt (LIETUVOS MOKSLO PREMIJOS).

Lietuvos mokslo premijų komisija

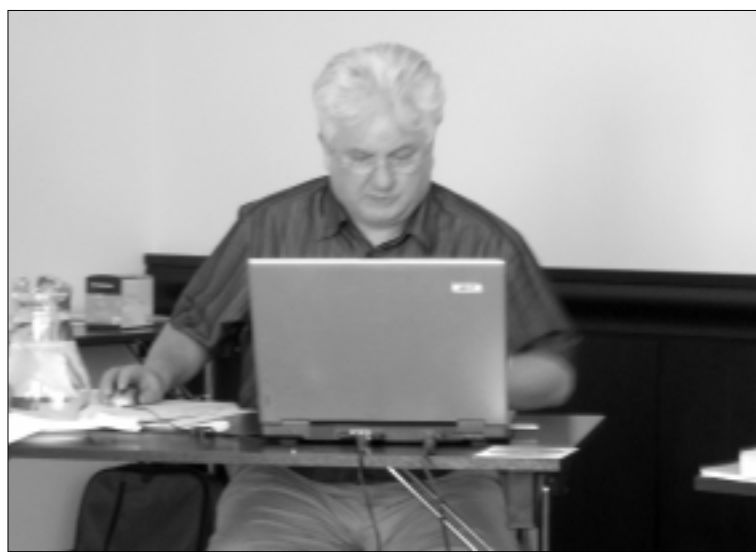
Teorinės fizikos ir astronomijos instituto atstovai Jelena Tamulienė ir Valentas Daniūnas (stovi) rengiasi pranešimams

ES BP6 programos projekto dalyvių susitikimas Lietuvoje

Lietuvos žemdirbystės instituto Kaltinėnų bandymų stotis nuo 2005 m. vykdo Europos Sąjungos 6-osios bendrosios programos (BP6) INCO-DEV-1 projektą *Aplinkosaukinis ir socialinis-ekonominis palmių geotekstilės indėlis plėtros stabilumui ir dirvožemio apsaugai*. Sutrumpintas projekto pavadinimas BORASSUS reiškia, kad dirvožemio apsaugai nuo erozijos ypač stačiuose šlaituose naudojamos palmių lapų (*Borassus* – vienos, *Buriti* – kitos palmių rūšies botaniniai pavadinimai) pynės, kaip greitai biologiškai suardoma, aplinkai saugi geotekstilė. Projektą koordinuoja Didžiosios Britanijos Volverhamptono universiteto prof. Michael A. Fullen. Be grupės partnerių iš Volverhamptono universiteto, projekto veikloje dalyvauja Belgijos katalikiškasis Leuveno universitetas, Vengrijos mokslų akademijos Geografijos tyrimų institutas, Lietuvos žemdirbystės instituto Kaltinėnų bandymų stotis, Pietų Afrikos dirvožemio, klimato ir vandens institutas, Rio de Žaneiro federalinis universitetas (Brazilija), Junanio žemės ūkio universitetas (Kinija), Chiang Mai universitetas (Tailandas), Hanojaus žemės ūkio universitetas (Vietnamas), Gambijos universitetas.

LŽI Kaltinėnų bandymų stotis BORASSUS projektui atstovauja darydama lauko bandymus, kuriais tyrinėjame *Borassus* ir *Buriti* palmių lapų pynių ir keletu kitų geotekstilės produktų panaudojimo galimybes dirvožemio erozijai sumažinti, kai vienokiai ar kitokiai paskirčiai tenka naudoti ypač stačius, dirvožemio erozijai labai jautrius šlaitų dirvožemius. Vieną lauko bandymą stačiame (21–25°) pakelės šlaite pradėjome 2006 m. pavasarį (gegužės mėn.), kitą – tų pačių metų rugpjūčio mėn., prasidėjus lietums po ilgo sausringo laikotarpio, ir trečią – 2007 m. balandžio mėnesį. Kitą bandymų grupę iš dviejų lauko bandymų darome Baltijos pajūrio kopose ties Nemirseta.

Steigiamasis projekto dalyvių susitikimas (CM1) vyko 2005 m. rudenį Volverhamptono universitete. Ten 10 projekto partnerių pasidalijo 12 darbinį paketų. Už kiekvieną darbinį paketą projekto partneriai atsiskaito kas pusmetį vis kitoje šalyje organizuojamuose projekto dalyvių susitikimuose. Susitikimai vyko Pietų Afrikos Respublikos dir-

BORASSUS projekto dalyvių susitikimą Vilniuje pradeda projekto vadovas, Volverhamptono universiteto profesorius Michael A. Fullen

vožemio, klimato ir vandens institute Pretorijoje (2006 m. sausio mėn., CM2), Vengrijos mokslų akademijos Geografijos institute Budapešte, (2006 m. liepos mėn., CM3), Brazilijos Federaliniame universitete Rio de Ženeire (2007 m. sausio mėn., CM4), Belgijos Katalikiškajame universitete Leuvene (2007 m. liepos mėn., CM5), Kinijos Junanio žemės ūkio universitete Kunminge, Tailando Chiang Mai universitete ir Vietnamo Žemės ūkio universitete Hanojuje (2008 m. sausio–vasario mėn., CM6).

Septintąjį projekto dalyvių susitikimą (CM7) kartu su Kaltinėnų bandymų stoties jaunesniąja mokslo darbuotoja, pagrindine projekto tyrimų vykdytoja G. Jankauskiene organizavome Lietuvoje šių metų liepos 6–11 dienomis.

Atskaitinius BORASSUS projekto dalyvių pranešimus organizavome Vilniaus centre esančio *Artis Centrum* viešbučio konferencijų salėje liepos 6 ir 7 dienomis. Visi projekto dalyviai atsiskaitė už veiklą per paskutinįjį pusmetį po CM6 susitikimo Pietvakarių Azijoje. Pateikėme naujausius mūsų tyrimų duomenis ir informavome apie pateiktas ir priimtas spaudai dvi mokslines publikacijas.

Liepos 8 d. lankėmės Kaltinėnų bandymų stotyje. Ten pirmiausia pristatėme mūsų stačiame pakelės šlaite daromus lauko bandymus. Remiantis tų tyrimų duomenimis parengtas mokslinis pranešimas yra skaitytas Lietuvos dirvožemininkų draugijos jubiliejinėje konferencijoje.

Po pietų svečius priėmė bandymų stoties posėdžių salėje, pasakojome apie bandymų stoties veiklą, kaip tyrinėjami vandeninės erozijos procesai Lietuvoje, diegiami tyrimų rezultatai į gamybą, dalyvaujama tarptautinių organizacijų veikloje ir vykdomi tarptautiniai projektai. Apie Lietuvos žemdirbystės instituto sistemą susitikimo dalyviams papasakojo Lietuvos žemdirbystės instituto Dirvožemio ir augalininkystės skyriaus vedėjas, instituto tarybos pirmininkas Virginijus Feiza.

Kaltinėnų bandymų stotyje susitikimo dalyvius sutiko ir sveikinimo kalbas pasakė Šilalės rajono meras Albinas Ežerskis ir Kaltinėnų seniūnė Albina Bataitienė. Vėliau susitikimo dalyvius supažindinome su ilgalaikiais Kaltinėnų bandymų stoties tyrimais. Kiekvienas susitikimo dalyvis gavo specialiai susitikimo dalyviams parengtą leidinį, kuriame buvo pagal tyrimus parengtos publikacijos, svarbiausia informacija apie Lietuvos klimatą, istoriją, žymiausių lankytinų vietų aprašymai, kitos naudingos žinios. Todėl gavome daugybę klausimų ir naudingų patarimų. Daug diskusijų vyko lankant vandeninės erozijos suformuotų gilių ragučių tinklą pietiniame Žemaičių aukštumos šlaite ties Kaltinėnais. Svečiai susidomėję apžiūrėjo Kaltinėnų istorinius kultūrinius objektus: Pilių piliakalnį, nepriklausomybės atkūrimą simbolizuojantį kryžių, Kaltinėnų kapines, kur yra poeto Dionizo Poškos amžinojo poilsio vieta, ir ypatingos architektūros koplyčią.

Susitikimo dalyviai iš televizijos bokšto žavisi Vilniaus miesto panorama

Nakvojome Klaipėdoje. Kitą dieną vykome į Neringą apžiūrėti vėjinės ir antropogeninės erozijos padarinius Neringos smėlio kopose. Studijavome prieš porą metų Neringoje kilusio didžiulio miškų gaisro, vėjinės ir antropogeninės erozijos padarinius Pilkosiose kopose (Naglių draustinyje) ir aukščiausioje Parnidžio kopoje. Susitikimo dalyviai susidomėję studijavo labai savitą augalijos biojairovę Parnidžio kopoje ir jos papėdėje esančioje šlapynėje su smėlio kopų ir pelkinės augalijos pavzdžiais. Antropogeninės erozijos veikla buvo ypač akivaizdi apžiūrint Parnidžio ir Sklandytojų kopas iš Kuršių marių plaukiant laivu netoli kranto. Nemuno deltoje stebėjome dėl vandeninės erozijos Nemunu atneštų nuosėdų akumuliaciją. Dėl to prieš 130 metų statytas švityrus jau nematomas iš Kuršių marių ir tapo tik istoriniu simboliu.

Liepos 10 d. vykome į Nemirsetą, kur yra daromi du Kaltinėnų bandymų stoties įrengti lauko bandymai. Jais tyrinėjamas geotekstilės panaudojimas smėlio kopų apsaugai. Susitikimo dalyviai susidomėję studijavo šią veiklos sritį, nes tai viintelis toks atvejis, kai mėginama panaudoti palmių lapų pynes vėjinės erozijos tyrimams. Svečiai liko sužavėti ir Baltijos pajūriu, nors neturėjome galimybės parodyti daug geriau sutvarkytų Palangos paplūdimių, tik papasakojome apie juos. Nemirsetos pajūryje susitikimo dalyvius pasitiko *Balticum* televizijos korespondentai. Jie domėjosi kopų išsaugojimo problemomis. Reporta-

žas pateiktas *Balticum* televizijos žiniuose rugpjūčio 10-osios vakare. Tos dienos popietė buvo skirta susipažinti su Klaipėdos miestu.

Liepos 11 d. grįžome į Vilnių. Baigiamąjį projekto dalyvių posėdį organizavome Lietuvos mokslų akademijoje. Čia mus pasitiko ir sveikinimo kalbą pasakė LMA narys ekspertas, Lietuvos dirvožemininkų draugijos prezidentas prof. Algirdas Motuzas ir LMA Žemės ir miškų tyrimų skyriaus mokslinė sekretorė Danutė Lukianienė. Esame jiems labai dėkingi už parodytą dėmesį ir svetingumą. Baigiamajame posėdyje buvo aptartas Gambijoje 2009 m. vasario pradžioje planuojamas paskutinis projekto dalyvių susitikimas. Daug diskutuota dėl tyrimo duomenų publikavimo moksliniuose žurnaluose ir specialiuose leidiniuose. Apibendrinus visus projekto metu surinktus tyrimų duomenis, nutarta 2010 m. Budapešte (Vengrijoje) organizuoti mokslinę konferenciją apie geotekstilės panaudojimo galimybes dirvožemio erozijai stabilizuoti.

Išvykdami iš Vilniaus dauguma dalyvių dėkojo už gerai organizuotą susitikimą. Po susitikimo elektroniniu paštu gavome oficialių atsiliepimų. Juos atsiuntė projekto vadovas prof. Michael A. Fullen (Volverhamptono universitetas), prof. Antonio Jose Teixeira Guerra (Valstybinis Rio de Žaneiro universitetas), pirmasis projekto vadybininkas dr. Colin A. Booth (Volverhamptono universitetas), prof. Zhang Yi (Junanio žemės ūkio universitetas, Kinija), projekto vadybininkas dr. Madhu Subedi ir prof. Kelvin Chan (Volverhamptono universitetas), dr. Toon Smets ir prof. Jean Poesen (Katalikiškasis Leuveno universitetas, Belgija), dr. Mattiga Panomtaranichagul (Chiang Mai universitetas, Tailandas). Atsiliepimų kopijas galima rasti Lietuvos žemdirbystės instituto tinklalapyje <http://www.lzi.lt>.

Benediktas Jankauskas,
LŽI Kaltinėnų bandymų stoties
direktorius,
BORASSUS projekto
atsakingasis vykdytojas Lietuvoje

Prie pakelės šlaito bandymo Kaltinėnuose

Studijuojami ilgalaikiai Kaltinėnų bandymų stoties lauko bandymai

Priešintis tautos smegenų nužievinimui

Atkelta iš 9 p.

kų. Iš viso buvo 7 sekcijos. Mokiniai galėjo spręsti kryžiažodžius, pabendrauti su studentais, o Giedrė Paužaitė vedė renginį kartu su Arvydu Dapkūnu, „Gustavu“ ir „Profesoriumi Kalėdausku“, t. y. su aktoriumi Audriumi Rakausku.

Nevaldomo dalyvių srauto neregistravome, bet apie tūkstantis galėjo būti atėjusių žaisti ir apie šimtas tų, kurie vykdė užduotis. Tarp programos vykdytojų buvo moksleivių, studentų, mokslininkų, buvo ir keli mokytojai. Manau, kad tiek renginio vedėjai, tiek kiti organizatoriai pajuto, ko reikia tokiems mokslo populiarinimo renginiams. Giedrė išrinkta VDU akademinio jaunimo mokslinės draugijos *Modusas* pirmininke. Draugija organizuoja mokslines konferencijas, kitus renginius. Šiais metais Giedrė įstojo į aplinkotyros magistrantūrą, baigusi gal taps doktorante. Jai patinka visuomeninė, mokslo populiarinimo veikla.

Teofilis Kilmonis yra Vilniaus universiteto biochemijos studentas, o į mokslo populiarinimo veiklą jis įsitraukė dar būdamas mokinukas. Iš Vilniaus atvažiudavo į mūsų renginius Kaune. Dabar aktyviai reiškiasi studentų mokslinės draugijos veikloje. Labai smalsus, jam viskas rūpi.

Jurgis Pralgauskis yra Kauno technologijos universiteto matematikos ir informatikos studentas, Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos atstovas, tikras entuziastas, teikia įvairius projektus, reiškiasi mokslo populiarinimo veikloje. Atlieka mūsų renginių viešinimo darbus, daro informacinius plakatus, organizuoja jaunimo stovyklas. Man Jurgis yra didelis ramstis, kai tenka organizuoti renginius.

Su daugeliu šios stovyklos studentų ir kitų dalyvių susipažinau tik dabar ir labai džiaugiuosi. Stovykloje susipažinau su mokinių olimpiadų organizatoriais ir talkininkais, „oranžiniais“, kaip jie patys save pristato. Norėčiau, kad ir toliau bendrautume su šiuo jaunimu.

Daug įdomių žmonių gali talkinti mokslo populiarinimo veikloje. Jie pasižiūri iš šalies į mūsų renginius, jiems įdomu ir jie po truputį išsitraukia, nori kartu būti. Labai prašom, visus mielai priimsime.

Fizikai ir toliau nerimsta

Į stovyklą atvyko ir vyresniųjų kolegų, mokslininkų. Malonu, kad yra ir žurnalistas iš *Mokslo Lietuvos*, nors turėjo atvykti dar du iš kitų žiniasklaidos priemonių. Atvyko ir Lietuvos mokslo tarybos pirmininko pavaduotojas Gamtos ir technikos mokslų komiteto pirmininkas prof. Vladas Vansevicius, kuris Švietimo ir mokslo ministerijoje kuruoja mokslo populiarinimo projektus. Profesorius seminare pristatė nacionalinei jaunųjų tyrėjų paieškai ir aktyviniui skirtą projektą, kuris bus vykdomas iš ES struktūrinių fondų lėšų. Projektas nukreiptas į vidurinės mokyklas ir gimnazijas, turės poveikį ne tik mokiniams, bet ir mokytojams. Jis neabejotinai turėtų sudaryti daug palankesnes sąlygas mokslo populiarinimui tarp jaunimo. Projektą vykdys Lietuvos mokinių informavimo ir techninės kūrybos centras. Seminare kartu

Etnografinis Strazdų kaimas Aukštaitijos nacionaliniame parke

su V. Vanseviciumi šį projektą pristatė Fizikos instituto darbuotoja Rima Stonkutė.

Ir vėl fizikai tarp pirmaujančių?

Fizikams gal labiausiai skauda, jie šią problemą aštriai jaučia, todėl tarp seminaro dalyvių buvo nemažai fizikų mokslininkų ir studentų. Šiandien į fizikos ir chemijos mokslus jaunimas nesiveržia, nes sunku studijuoti. Nelengva šiuos mokslus išaiškinti moksleiviams, kad patrauktume juos rinktis. Ne visi Lietuvos mokytojai yra pakankamai pasirengę vaizdingai ir patraukliai perteikti šiuos mokslus savo mokiniams, gal net ir tinkamų sąlygų tam neturi. Labai svarbu keisti požiūrį į pačią mokymo metodiką, naudoti modernias mokymo technologijas. Moksleivių smalsumą reikia skatinti eksperimentais, demonstracine patirtimi. Apskritai esama švietimo sistema daug kur jau nebeatitinka dabarties reikalavimų, keistis turėtų mokytojų rengimo ir tobulinimo sistema. Švietimo sistema turi būti reformuota, bet ne taip, kaip tai buvo mėginta daryti. Milžiniška klaida padaryta su vadinamoju profiliniu mokymu. Iš esmės reiktų peržiūrėti visą šalies švietimo sistemą, nes dabartinė mokykla daug prastesnė net už tą, kurią turėjome liūdais tarbiniais laikais.

Turime pripažinti, kad Švietimo ir mokslo ministerijoje esama nemažai darbuotojų, kurie gerai suvokia, ko šiai sistemai stinga, kokia pertvarka vidurinėje mokymo grandyje reikalinga ir neišvengiama. Pagaliau ir mokslo populiarinimo projektų finansavimas rodo, kad valstybėje jau pradeda vis geriau šį poreikį suprasti. Šis poreikis kyla jau ne vien iš studentų ir visuomeninių organizacijų, ne vien iš apačios, bet akivaizdžiai ir „iš viršaus“.

Nereikėtų pamiršti ir Europos Sąjungos atitinkamų institucijų, kurios prašo ataskaitų ir mūsų minis-

terijos turi parodyti bent šiek tiek savo darbo rezultatus.

Pastarojo mūsų seminaro idėja parėmė Švietimo ir mokslo ministerija. Su Mokslo ir technologijų departamento Mokslo skyriaus vedėja Birute Mikulskiene paprastai nesunkiai randame bendrą kalbą. Labai veiksmingos pagalbos sulaukiame ir iš šio skyriaus darbuotojos Elvyros Buzienės, su kuria nuolat tenka konsultuotis. Mokslo ir technologijų departamento skiriama parama Kauno mokslo festivaliui *Pamatyk kitaip* kasmet didėja. Esame labai dėkingi, nes tai padėjo sukaupti ir kasmet papildyti mokslo populiarinimo priemonių inventorių, sukurti naujų programos elementų, pritraukti daugiau vykdytojų. Dar prieš porą metų požiūris į mokslo populiarinimo reikalus buvo daug prastesnis. Kartais susidarydavo išpuolis, kad ministerijų valdininkams tik geriau, jeigu žmonės mažiau žino apie kokias nors programas, neteikia paraiškų, tada ir rūpesčių mažiau. Dabar padėtis keičiasi, Švietimo ir mokslo ministerija mokslo populiarinimui jau turi kiek daugiau lėšų. Šiems metams ministerijai pateikta nemažai projektinių pasiūlymų, tad ir atranka buvo gana didelė. Labai tikimės, kad ši stovykla VDU Vaišnoriškės botaninių tyrimų stotyje taps kasmetine tradicija ir padės burti entuziastus, veiksmingiau planuoti veiklas. Gali būti, kad kitais metais pasiviesime į ją lenkų, latvių ir estų mokslo populiarintojų, tačiau pirmiausia reikėjo patiems susiburti ir sukurti koordinuojamąjį tinklą. Norinčius prisidėti prie sukurto tinklo mokslininkus ir studentus kviečiu rašyti man elektroninio pašto adresu v.mildaziene@gmf.vdu.lt.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kelias į VDU Botaninių tyrimų stotį Vaišnoriškės kaime

Šioje uoksinėje pušyje gali perėti žavarnis, genys arba plačiaakė pelėda lututė

Tikrasis susidomėjimas... Be to neįmanoma populiarinti mokslo

PENKI UŽSIENIO LIETUVIAI MOKSLININKAI BUS PAGERBTI UŽ TARPTAUTINĖS REIKŠMĖS MOKSLO LAIMĖJIMUS IR RYŠIŲ SU LIETUVA STIPRINIMĄ

Užsienyje gyvenantiems lietuvių mokslininkams paskirtos Švietimo ir mokslo ministerijos mokslo premijos. Švietimo ir mokslo ministro įsakymu sudaryta komisija iš 16 kandidatų išrinko 5 iškiliausius lietuvių išsivijus mokslininkus, kurie bus pagerbti premijomis.

Premija už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir laimėjimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityje skirta filosofui **dr. Ignui Kęstučiui Skrupskeliui**, Pietų Kalifornijos universiteto (JAV) profesoriumi emeritui.

Premija už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir laimėjimus fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų srityse skirta technologijos ir edukologijos mokslų atstovui **dr. Romualdui Kašubai**, Šiaurės Ilinojaus universiteto (JAV) profesoriumi emeritui.

Premija už pastarojo dešimtmečio laimėjimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityje skirta istorikui **dr. Broniui Makauskui**, Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto mokslininkui, Lietuvos ir Lenkijos santykių istorijos tyrėjui.

Premija už pastarojo dešimtmečio laimėjimus fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų srityse skirta lazerinių technologijų specialistui **dr. Sauliui Juodkaziui**, Hokaido universiteto (Japonija) asocijuotajam profesoriumi.

Premija už mokslo patirties, laimėjimų sklaidą, mokslo ryšių tarp Lietuvos ir užsienio šalių plėtojimą skirta edukologui, lietuviybės puoselėtoju **dr. Algimantui Taškūnui**, Tasmanijos universiteto (Australija) mokslo darbuotojui.

LR Švietimo ir mokslo ministerijos informacija

Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia – pleištas vokiečių rankose

Prof. Arnoldas Pirockinas

Pradžia Nr. 14

Tolesnius Prūsijos evangelikų bažnyčios vadovybės ir ją remiančių Klaipėdos krašto veikėjų žygius žūtū išlaikyti savo valdžioje atskirtos nuo Vokietijos srities evangelikus plačiau negu V. Hubačas aprašo Artūras Hermanas (Arthur Hermann) straipsnyje *Klaipėdos krašto bažnytinė padėtis 1919–1945 m.*, išspausdintame leidinyje *Lietuvos evangelikų bažnyčios (Baltos lankos, 2003, p. 278–279)*. Čia kažkodėl, skirtingai nuo *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* (t. I, 2000, p. 517), Gregoro pavardė rašoma Gregoris, o jis pats vadinamas Frydricho vardu (p. 289, 290, 447), kuris nefigūruoja nė viename iš trijų vardų – Karl Franz Hugo.

Taigi, kaip rašo A. Hermanas, Karaliaučiaus konsistorija per minėtą Šiaurės Nemuno krašto komisiją „numatė sušaukti“ Klaipėdos krašto sinodą ir patarusi parapijoms likti Prūsijos bažnyčioje. Toks sinodas buvo sukvietas 1919 m. liepos 30 d. Šis išrinkęs Klaipėdos krašto sinodinę komisiją, kurios pirmininku tapęs Klaipėdos superintendantas Gregoras (mes laikysimės ir atpasakodami A. Hermano tekstą sulietuvinto pavardės varianto). Sinode svarstant Klaipėdos

krašto parapijų administravimą ateiityje, jis raginęs priimti nutarimą toliau likti Prūsijos bažnyčioje. Tik maža lietuvių grupelė su Viliumi Gaigalaičiu priešakyje siūlusi kurti savarankišką, nuo Prūsijos bažnytinių institucijų nepriklausomą krašto bažnyčią. Balsuojant 82 sinodo nariai palaikė Gregoro siūlymą, vos du buvę prieš jį, o trylika susilaikė.

Po kurio laiko sinodinė komisija kartu su Karaliaučiaus konsistorija parengė memorandumą, kuriuo kreipėsi į jau atskirtą nuo Vokietijos Klaipėdos kraštą administruojantį Antantės karinės misijos vyriausiąjį komisarą Prancūzijos generolą Dominiką Odrį (Dominique Odry), kuris į Klaipėdą atvyko 1920 m. vasario 15 d. Tuo memorandumu pareikšta, kad krašto parapijos apsisprendusios likti Prūsijos evangelikų bažnyčios sudėtyje. Vyriausiasis komisaras su tokiu parapijų sprendimu sutikęs. Visai suprantama: ne jo kaulės, ne jo pupos.

Tačiau Klaipėdos krašto parapijų atstovai, nebūdami tikri, ar jų ketinimą likti su Prūsijos bažnyčia patvirtins vyriausiasis komisaras, buvo numatę kaip atsvarą lietuviškai nusiteikusiems evangelikams atsarginį, kompromisinį variantą – įkurti pusiau savarankišką (sąkytume, autonominę) Klaipėdos krašto bažnytinę provinciją, artimai susijusią su Prūsijos bažnyčia. Šis planas leidžia mums daryti išvadą, kad vokiškos orientacijos evangelikų liuteronų veikėjai rūpinosi ne tikybės interesais. Šioks ar toks susijungimas su D. Lietuvos evangelikų bažnyčia nė kiek nebūtų jų interesų pažeidęs. Netgi būtų gerokai sustiprinęs evangelikų pozicijas Lietuvoje. Administracinė priklausomybė nuo Prūsijos bažnytinių institutų turėjo būti ta virkštelė, kuri ir toliau, kai kraštas būtų buvęs atskirtas nuo Vokietijos ir prijungtas prie Lietuvos, būtų maitinusi jo vokiškumą.

Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia po 1923 m. sausio 9 d.

Reikalas iš esmės pasikeitė po 1923 m. sausio 9 d., kai Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos – iš pradžių neturint Antantės valstybių pritarimo, o nuo vasario 16 d. ir oficialiai, kai Ambasadorių konferencija Paryžiuje perdavė Lietuvai suvereno teises Klaipėdos krašte. Tada baigėsi provizorinė padėtis: aiški valstybinė siena jį atskyrė nuo Vokietijos. Krašto gyventojams ir visokioms įstaigoms bei organizacijoms bendraujant su Vokietija reikėjo laikytis Lietuvos įstatymų, reguliuojančių ryšius su užsieniu. Ši nuostata pasidarė privaloma taip pat religinėms organizacijoms.

Įėjus Klaipėdos kraštui į Lietuvos sudėtį, darėsi nenatūralu ir keblu, kai viena kita evangelikų liuteronų parapija apėmė gyvenvietes, priklausančias dviem valstybėms – Lietuvai ir Vokietijai. Tokius atvejus yra išvardijęs savo veikale V. Hubačas (p. 437). Antai dešiniajame Nemuno krante prie Rambyno kalno esantys Bitėnai ir dar du kaimeliai priklausė Ragainės parapijai Vokietijoje. Taip pat Šilinininkai (Šilutės r., 17 km nuo Juknaičių) su dviem gretimais kaimeliais priklausė Rusnės šakos kairiajame krante esančiai Kaukėnų parapijai. Tuo tarpu Smalininkų parapija administravo kairiajame Nemuno krante esančius Vokietijoje Šilėnus su dviem kaimeliais. Panašiai Rusnės parapija aprėpė kitapus Skirvytės esančius penkis kaimelius, tarp jų Akmeną (vok. Acminge), Skirvytę ir kt. Tokia parapijų dviguba valstybinė priklausomybė sudarydavo tam tikrų sunkumų žmonėms. V. Hubačas didžiausiu sunkumu, trukdžiusiu parapijiečiams laisvai bendrauti, laikė Lietuvos nuo 1926 iki 1938 m. Klai-

pėdos krašte įvestą nepaprastąją padėtį. Iš tikrųjų toji nepaprastoji padėtis čia mažiausiai kalta. Pavyzdžiui, dėl jos žemės savininkai, turintys valdų (daugiausia panemunės lankų) abiejose pusėse, dirbo ūkio darbus, arba Tilžės gyventojai, perėję tiltu į Lietuvos pusę (neka toliau kaip Vilniuje Šilo tiltu per Nerį), be jokių problemų Panemunėje nusipirkdavo ir parsinešdavo namo svara sviesto, dešrigalį ar žašį. Tad ji neužkirsdavo kelio žmogui melstis skirtingos valstybės bažnyčioje ar net joje atlikti religines apeigas. Reikalas ne tas.

Kadangi ne vienas V. Hubačas prikaišiojo Lietuvos valdžiai nepaprastosios padėties įvedimą šalyje, priminkime, kad ir Vokietijoje ne kartą kritiškais momentais griebtasi šios priemonės. Pavyzdžiui, Klaipėdos dienraštis *Memeler Dampfboot* (1923 m. rugsėjo 28 d. Nr. 227) straipsnyje *Nepaprastoji padėtis Vokietijos reiche* informavo, kad Bavarijos valstybės taryboje dr. fon Knillingas (von Knilling) pritaręs reicho vyriausybės nutarimui paskelbti naują nepaprastąją padėtį ir paskirti valstybės komisarą, kuris igaliojtas visoje Bavarijoje turėti vykdomąją valdžią. Antra vertus, „ramiaisiais“ laikais ne mažiau veiksmingai už nepaprastąją padėtį tramdė priešininkus Vokietijoje veikęs *Respublikos gynimo įstatymas (Gesetz zum Schutz der Republik)*, kuriuo remdamasis, pavyzdžiui, Rytų Prūsijos provincijos vyriausiasis prezidentas (Oberpresident) 1924 m. rugpjūčio pabaigoje be teismo nutarimo uždraudė laikraščius *Ostpreussische Tageblatt* ir *Tannenbergr* (žr. *Memeler Volksstimme*, 1924-09-30, Nr. 203). Jeigu lygintume abi šalis, tai pastebėtume paradoksalų skirtumą: D. Lietuvoj komunistų veikla buvo persekiojama ir baudžiama, bet Klaipėdos krašte, nepaisant čia esančios nepaprastosios padėties, gana atvirai reiškesi vokiečių ir lietuvių komunistai. Net *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija* (t. II, 1968, p. 155) pripažino, jog Lietuvos komunistų partija nebuvo si Klaipėdos krašte uždrausta, bet vis dėlto veikusi nelegaliai. Dar laisviau jautėsi čia vokiečių komunistai, nuosekliai rėmę prieš Lietuvą revanšistines krašto vokiečių partijas. Antai II (1927) ir III (1930) seimeliuose jie turėjo po du savo atstovus, o IV (1932) seimelyje – tris. Penktajame seimelyje (1935) jie sudarė su vokiečių socialdemokratais ir Liaudies partija (Volkspartei) bendrą sąrašą – *Einheitslist*, kuris gavo 13 vietų (žr. *Kovos keliais*, p. 288). Tuo tarpu Vokietijoje, kurią V. Hubačo tipo istorikai kelia Lietuvai kaip demokratijos pavyzdį, buvo susidorojama ne tik su radikaliais politiniais priešininkais, bet ir su tautinių mažumų veikėjais. Gerai žinoma, kaip, neįvedus nepaprastosios padėties, terorizuotas („teisėtai“) Tilžėje Vydūnas ir kiti mažlietuvių, drįsę ginti savo tautos teises, trempiamas valdžios įstaigų ir šovinistinių organizacijų. Visokio plauko vokiečių istorikams, rašantiems apie Lietuvos ir Klaipėdos krašto santykius po 1923 m., kaip matome, veidmainiškumo netrūksta. Tad ir jį teiginis dėl vadinamojo bažnytinio ginčo reikia žiūrėti labai atsargiai.

Po 1923 m. sausio įvykių, tarp tautiniu lygiu išsprendus Klaipėdos krašto priklausymą Lietuvai, liko nenustatytas dominuojančios krašte liuteronų bažnyčios ir jos įstaigų santykis su Lietuvos respublikos įstatymais, valdžia ir apskritai gyvenimu. Senieji krašto bažnytiniai vadovai, visų pirma įtakingasis superintendantas Gregoras, tvirtai laikėsi nuostatos išsaugoti priklausomybę Karaliaučiaus konsistorijai ir Berlyno vyriausiajai bažnyčios tarybai, trumpai sakant, tai reiške, kad Lietuvos valstybėje esanti Klaipėdos krašto liuteronų bažnyčia juridiskai yra eksteritoriali – vadovaujasi kitos valstybės institucijų nurodymais ir potvarkiais.

Pasilikusios teisę tvarkyti Klaipėdos krašto liuteronų bažnyčios reikalus (pavyzdžiui, kadrus, struktūrą ir pan.), Vokietijos bažnyčios vadovaujamosios įstaigos iš karto, nuo 1923 m. balandžio 1 d., kaip nurodoma Klaipėdiečio slapyvardžiu pasirašytame straipsnyje *Klaipėdos krašto bažnyčios ateitis (Lietuvos žinios, 1923-11-14, Nr. 255)*, atsakė mokėti krašto dvasininkams algas: paliko tai daryti Lietuvos valdžiai. Autoriaus teigimu, kiekvienam išėję per mėnesį po 540 Lt. Iš to atsisakymo kylančią padėtį Albertas Juška aiškina panašiai: „Susidarė paradoksalė situacija. Vokietija, pergyvendama gilią ekonominę krizę, Klaipėdos krašto kunigams nustojo mokėti algas, tai privalėjo daryti Lietuvos Respublikos išdas (mokėta po 650 litų per mėnesį), o daryti bent kokį poveikį priešiška nusistačiusiems dvasininkams ji neturėjo teisės.“ (A. Juška. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. – Klaipėda, 1997. – p. 205). Tai gi buvo stengiamasi įgyvendinti nuostata: Klaipėdos krašto liuteronų bažnyčioje vienvaldiškai šeimininkaus Berlyno ir Karaliaučiaus įstaigos, kurių priešiškas Lietuvai nebuvo kokia paslaptis, o jos tarnautojus, kurių dauguma taip pat neapkęntė šios valstybės, išlaikys Lietuvos žmonės.

Tuo metu Klaipėdos krašte būta 29 evangelikų liuteronų parapijų ir 33 kunigų. Tad jei imtume mažesniąją jiems išmokamos algos normą, tai per mėnesį susidarytų 11320 Lt, o per metus dvylika kartų daugiau – 213840 Lt. Tuo metu Lietuva taip pat negyveno pertekus: praūžusio Pasaulinio karo ir nepriklausomybės kovų padariniai buvo jaučiami kiekviename žingsnyje.

Reikalo paradoksalumą aiškiai suvokė taip pat lietuviška Klaipėdos krašto direktorija (pirmininkas nuo 1923 m. vasario 15 d. buvo apsisprendęs ryžtingas lietuvininkas Viktoras Gailius) ir visi lietuvių gynėjai klaipėdiečiai. Todėl jie tuojau reagavo į šį priešišką vokiečių bažnytinių sluoksnių aktą. Kaip toliau rašo A. Juška, direktorijos religinių reikalų referentas (vokiečių literatūroje vadinamas decernentas) Vilius Gaigalaitis su įtakingais sakytojais (M. Lietuvos liuteronų religinio judėjimo vadovai-pamokslininkai) J. Kopūstu ir M. Stimbra balandžio 25 d. sukvietė didelį lietuvininkų susirinkimą. Į jį atvykę per 150 parapijų komitetų narių, saky-

Klaipėdos krašto kunigai. Sėdi: Prysas (Klaipėda), Eikė (Šilutė), Bemelaitis (Šilutė), vyriausiosios evangelikų bažnyčios tarybos Berlyne prezidentas Konradas, generalinis superintendantas Francas Gregoras (Klaipėda), Jopas (Verdainė), Otas Obereigneris (Plaškiai), Zalevskis (Kretingalė); stovi: Tenikaitis (Rukai), Leidereiteris (Vilkyškiai), Bergaitis (Pašyčiai), Magnus (Viešvilė), Radkė (Dovilai), neatpažintas, Šernius (Klaipėdos kraštas), anksčiau dirbęs Šilutėje Ragainės superintendantas Garmeisteris, Juknaitis (Paleičiai), Olafas (Rusnė), Ribaitis (Priekulė), Kierneris (Klaipėda), fon Zesas (Klaipėda), Jurkaitis (Vyžiai), Oksas (Saugos), Šernius (Pagegiai), Mozeris (Verdainė), Keršys (Priekulė), neatpažintas, Reidys (Klaipėda). Bažnyčios lange matyti prof. Pfeiferis iš Karaliaučiaus su sūnumi. Faksimilė iš Šilutės muziejaus fondų. Pavardės publikuojant sulietuvintos

tojų ir įtakingesnių ūkininkų. Po karštų ginčų buvusi priimta tokia rezoliucija (cituojuama iš A. Juškos veikalų, p. 205):

„Mes, Klaipėdos Evangeliškosios liuteroniškosios Bažnyčios draugšariai, Dievo Žodžio sakytojais ir Susirinkimo priėmėjais, susirinkę 25 aprilio, 1923 m. Klaipėdoje dėlei mūsų Klaipėdos krašto Bažnyčios ir šulių ateities sudavadijimo, vienbalsiai sekančiai nutariame:

1. Kadangi Klaipėdos kraštas nuo Prūsijos galutinai atskirtas ir autonomiškai Lietuvai priglaustas ir kadangi nuo 1 aprilio šio meto Prūsijos Ev. Bažnyčia šio krašto kunigams ir Bažnyčiai visą ikišiolaišką pinigiską pašalpą nutraukė; o tokiu būdu mes vieni bažnyčias ir kunigus išlaikyti turime, todėl norime mes patys ir Bažnyčios valdymą į savo rankas imti.

2. Atsimindami, kas 1 punktu pasakyta, atsisakome nuo Karaliaučiaus konsistorijos ir Prūsų Bažnyčios valdžios ir pasirenkam savo Konsistoriją.

3. Parapijos pasirenka pačios savo Dūšių Rūpintojus, Kunigų išmokinimui tur Kunigų seminariją, panaši Pasivertusių seminarijoms, įtaisyta būti (...)

Trečiąjį punktą nutraukiame toje vietoje, kur kalbama apie seminarijoje dėstytinus mokslus. Iš pateiktosios dalies suvokiame, jog būta lietuvininkų, kurie ryžosi nutraukti pavaldumo ryšius su Karaliaučiumi ir Berlynu. Tačiau šis pareiškimas nebuvo koks teisinis dokumentas. Tik po penkių mėnesių Klaipėdos krašto direktorija ėmėsi žygių šio ar tokiu būdu spręsti balandžio 25 d. susirinkimo siūly-

mą. Rugsėjo pabaigoje jos iniciatyva Klaipėdoje įvyko derybos su atvykusiais Karaliaučiaus ir Berlyno bažnytinių žinybų atstovais. Nors apie jas yra rašę A. Juška ir A. Hermanas, bet mums rodosi, kad šiuo kartu vertėtų pateikti mūsų visuomenei informaciją, kuri tuoj po pasitarimo buvo krašto direktorijos pastangomis paskelbta vokiečių spaudoje: antrašte *Naujas Klaipėdos krašto bažnyčios santykių sutvarkymas* ją išspausdino *Memeler Dampfboot (Beilage des Memeler Dampfboots, den 30. September 1923, Nr. 229)*. Spalio 4 d. ją pakartojo klaipėdiškis vokiečių socialdemokratų dienraštis *Memeler Volksstimme* (Nr. 225), iš kurio padarėme savo vertimą (jame vokiškai vartotas pavardes rašome skliausteliuose).

„Krašto direktorijos mums rašoma: Kraštą atskyrus nuo Vokietijos reicho, visi bažnytiniai reikalai yra likę po senovei. Šitie dalykai, kaip ir anksčiau, priklauso Karaliaučiaus konsistorijos kompetencijai. Tai davė dingstį kilti tarp krašto gyventojų visokios rūšies nepasitenkinimui ir trynimuisi. Todėl krašto direktorija apsisprendė čia taip pat įvykdyti pertvarką. Tokie pasitarimai, pirminkaujami krašto direktorijos prezidento, įvyko rugsėjo 28 d. krašto direktorijoje. Juose, be krašto direktorijos narių Borcherto (Borchert) ir Panaro (Pannars), taip pat religinių reikalų referento dr. Gaigalaitis (Gaigalat), dar dalyvavo: slaptasis konsistorijos patarėjas Karnacas (Karnatz) ir konsistorijos patarėjas Bankė (Banke), kaip vyriausiosios bažnyčios tarybos Berlyne atstovai, „sinodinės komisijos“ valdybos nariai: superintendantas Gregoras (Gregor), superintendantas Obe-

reigneris (Obereigner), kunigas Reidys (Reidys) ir teisės patarėjas Hofmanas (Hoffmann), taip pat kiti parapijų bažnyčių tarybų ir gyventojų atstovai. Susitarta dėl to, kad galutinis suregulavimas galimas tik po to, kai bus išrinktos naujos parapijų bažnyčių tarybos ir sinodai. Šie naujieji rinkimai turi įvykti kuo artimiausiu laiku, vėliausiai iki 1924 m. sausio 31 d. Jų paskyrimu ir aukščiausiaja priežiūra rūpinsis minėta sinodinės komisijos valdyba, kuri papildoma šiais nariais: kunigas Redmeris (Redmer iš Klaipėdos, ūkininkas Strekyks (Strekius) iš Jakštelių, ūkininkas Dovilas (Dawils) iš Galtų ir Kunkis (Kunkis) iš Plikių. Toliau išsiaiškinta, kad Karaliaučiaus konsistorija nedelsiant nūšalinama nuo kurių ne kurių reikalų, kaip antai: nuo bažnyčių, aukų rinkimų, kalėdojimų (Stollgebeuren), bažnytinių mokesčių ir atlyginimo dvasininkams. Čia taip pat laikinai turi būti atsakinga minėtoji išplėsta sinodinės komisijos valdyba. Svarbiu klausimu dėl kunigų skyrimo į vietas buvo prieita prie sutarimo, kad naujų skyrimų neturėtų būti, kol nebus galutinai suderinti mūsų bažnyčios reikalai. Taigi ir čia Karaliaučiaus konsistorija daugiau neturėtų įgaliojimų. Tuo pagrindu turėtų būti rastas laikinas klausimo sprendimas, kuris galėtų patenkinti visus gyventojų sluoksnius.“

Kaip mums vertinti šį susitarimą? Palyginti su balandžio 25 d. lietuvininkų rezoliucija, atsiskyrimo nuo Vokietijos šalininkų pozicija atrodo sušvelnėjusi: griežtai atsiribojama nuo Karaliaučiaus konsistorijos, bet nieko nesakoma dėl santykio su vyriausiąja bažnyčios taryba Berlyne. Direktorijai ir ją pala-

Generalinis superintendantas Francas Gregoras

kantiems lietuvininkams, matyt, jos daugiau religinis vadovavimas nebuvo toks skaudus kaip Karaliaučiaus konsistorijos neaprežtas administravimas.

Į akis krinta, kad išplėtosios valdybos nariu netapo V. Gaigalaitis. Neaišku kodėl: ar dėl kategoriško Gregoro grupuotės priešinimosi, ar kad pats kratėsi būti toje valdyboje. Šiaip ar taip, direktorijos šalininkai valdyboje neturėjo ryžtingo savo politinio kurso atstovo, o tai netrukus skaudžiai atsiliepė mėginimui atskirti Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčią nuo vokietininkų pastangų sužlugdyti šį susitarimą.

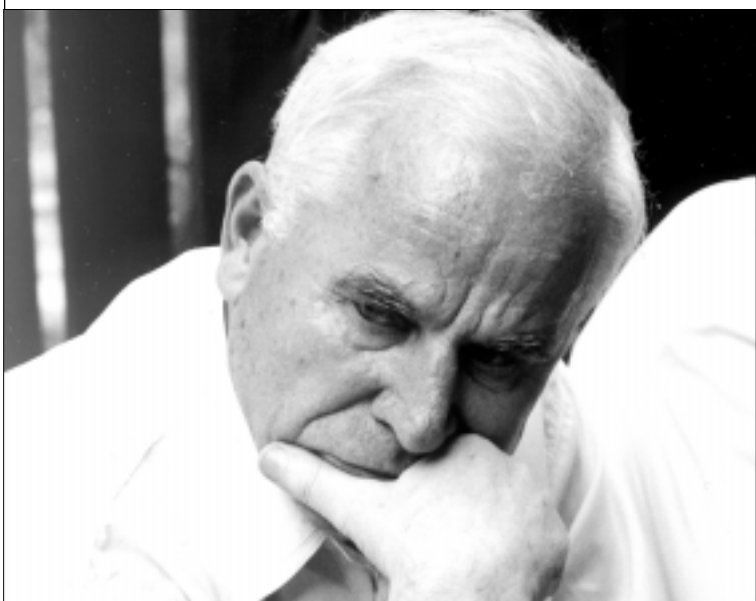
A. Juška monografijoje tolesnei direktorijos ir superintendenteo Gregoro vadovaujamos valdybos santykių raidai pateikia duomenų, kaip Gregoras su savo šalininkais

parengęs naują projektą, pagal kurį Klaipėdos krašto bažnyčia lieka Karaliaučiaus konsistorijos žinioje. 1923 m. spalio 1 d. valdybos posėdyje prieš tokį vienašališką sprendimą protestavęs kun. K. Redmeris išstojo iš Klaipėdos krašto evangeliškosios valdybos.

1923 m. lapkričio 6 d. Vyriausioji bažnyčios taryba Berlyne priėmė *Ypatingąjį potvarkį dėl bažnytinių organų rinkimų Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių vyskupijose ir suteikimo bažnytinės kontrolės įgaliojimų išplėstajai Klaipėdos krašto sinodinei valdybai. (Notverordnung, betr. Neuwahl der kirchlichen Körperschaften in den Diözesen Memel, Heydekrug und Pogegen und Übertragung kirchenaussichtlicher Befugnisse auf den erweiterten memelländischen Landessynodalvorstand)*, kuris buvo išspausdintas *Bažnyčios įstatymų ir potvarkių laikraštyje (Kirchliches Gesetz- und Verordnungs-Blatt, 1923, Nr. 7, S. 71–73)*; už šios publikacijos ir ypač vertingos Valentino Gailiaus knygos kopijų atsiumimą nuoširdžiausiai dėkoju ponui Artūriui Hermanui). Šiame potvarkyje Klaipėdos krašto bažnyčios priklausomybė neliečiama: juo tikta nustatoma rinkimų procedūra. Todėl jį galima traktuoti lyg ir rugsėjo 28 d. vykusių ir iš dalies sutartų derybų tąšą. Lietuvių pusei dėl jo protestuoti lyg nebūta pagrindo.

Kitas dalykas 1924 m. kovo 17 d. provokiškų atstovų konferencijoje priimti naujieji bažnyčios įstatai, kuriais Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia be išlygų gražinama Berlyno ir Karaliaučiaus priklausomybei (apie tai žr. A. Juškos monografijoje, p. 206–207). Šiuo kartu direktorija tokio akto negalėjo nutylėti.

Jį vedė mokslininko pašaukimas

2008 m. rugpjūčio 10 d. netikėtai mirė buvęs Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmininkas ir Mokslininkų sąjungos instituto direktorius, habilituotas technikos mokslų daktaras Stepas Janušonis.

Stepas Janušonis (g. 1933 m. gegužės 11 d. Pasvalio r.) 1966 m. apgynė technikos mokslų daktaro, 1980 m. – technikos mokslų habilituoto daktaro disertaciją. Iki 1980 m. buvo mokslinio gamybinio komplekso *Venta* skyriaus vadovas, 1981–1993 m. – Pūslaidininkų fizikos instituto laboratorijos vadovas, skyriaus vadovas, direktoriaus pavaduotojas, nuo 2001 m. – Mokslininkų sąjungos instituto direktorius. Paskelbė

daugiau kaip 100 išradimų ir straipsnių mokslo žurnaluose, šešių knygų autorius ar bendraautoris. Rašė ir mokslo populiarinimo straipsnius, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. Ilgametis Lietuvos mokslininkų sąjungos tarybos narys, 1994–1998 m. – Lietuvos mokslininkų sąjungos vadovas, nuo 2006 m. dalyvavo *Lifeboat Scientific Foundation* (USA) patarėjų tarybos (*advisory board*) veikloje.

Mūsų mylimas ir gerbiamas Stepas Janušonis visada buvo tvirta atrama savo bendradarbiams ir visiems jį pažinojusiesiems. Kaip griežto ir tikslaus mąstymo inžinierius ir mokslininkas jis siekė, kad visi jo darbai būtų įprasminti ir pritaikyti gyvenime. Stepui teko didelė atsa-

komybė ir pareiga vadovauti Lietuvos mokslininkų sąjungai ir jos institutui šalies ir valstybės permainų laikotarpiu. Tai buvo pareiga kurti, vesti ir uždegti dažnai jaunesnius už save, rūpintis kūrybinių, organizacinių idėjų įgyvendinimo šaltiniais ir rėmėjais. Dirbdamas ir paprastą organizacinę darbą Stepas niekada neužmiršo savo kūrybinio pašaukimo, jo iniciatyvos, idėjos. Atsinaujinančiosios energetikos, fotoelektros ir savaiminio formavimosi projektai tapo daugelio žmonių, susibūrusių Mokslininkų sąjungos institute, pašaukimu. Stepo vadovaujamas kolektyvas dirbo visai naujomis, labai neįprastomis sąlygomis, kai visas galimybes dirbti reikėjo sukurti tik savo jėgomis. Siekdamas įgyvendinti pačias drąsiausias idėjas, jis visiems mums įrodė, kad mokslininkas jau gali būti nepriklausomas. Jis palieka mums savo straipsnių, knygų, atliktų ir pradėtų projektų ir – svarbiausia – viltį, kad savaiminio formavimosi technologijos jau artimiausiu metu išplės visų mūsų kūrybinės galios. Mes visi, gerbiamasis Stepai, dėkojame Tau, kad buvai su mumis, o Tavo idėjos ir siekiai tapo ir mūsų gyvenimo dalimi. Tegu bus lengva Tau Rokantiškių kalnelių žemė, o draugų ir artimųjų meilė, atmintis ir pagarba – amžina.

Lietuvos mokslininkų sąjungos taryba

Mokslas verslui

Šiuo metu Vilniaus universitete baigiamas projektas *Mokslinių tyrimų praktinio taikymo skatinimo informacinis portalas*, kuris įgyvendinamas pagal 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento 2 prioriteto *Žmogiškųjų išteklių plėtra* priemonę *Žmogiškųjų išteklių kokybės gerinimas mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje*. Projektu sprendžiama visoms Lietuvos aukštosios mokykloms, rengiančioms II studijų pakopos studentus (magistrantus), aktuali problema – takoskyra tarp Lietuvos Respublikos verslo įmonėse taikomų technologijų ir metodų bei studijų metu įgytų žinių. Lietuvoje plačiai eskaluojama studijų kokybės tema, numatomi įvairūs veiksmai, skirti studijų kokybės gerinimui. Tai ypač aktualu rengiant magistrantus, siekiant užtikrinti, kad Lietuvos aukštojo mokslo sistema atitiktų respublikinius ir tarptautinius kokybės reikalavimus.

Projekto metu buvo suprojektuotas ir programiškai įgyvendintas informacinis portalas *www.mokslasverslui.lt*. Projekto vykdymo metu portalo teikiamomis galimybėmis gali naudotis Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto ir Kauno technologijos universiteto dėstytojai ir magistrantai, o taip pat Lietuvos verslo ir pramonės įmonės. Šiuo metu portalo paslaugomis naudo-

jasi ne tik Vilniaus universiteto, Kauno technologijos universiteto ir Klaipėdos universiteto dėstytojai ir magistrantai. Iki projekto vykdymo pabaigos į bendrą informacinę sistemą taip pat bus integruoti Vytauto Didžiojo universiteto, Šiaulių universiteto, Mykolo Riomerio universiteto bei Vilniaus Gedimino technikos universiteto magistrantai ir dėstytojai. Skatiname visus, kurie neabejingi mokslo ir studijų kokybei, aktyviai registruotis ir naudotis portalo teikiamomis galimybėmis adresu: www.mokslasverslui.lt.

Registruotis ir naudotis portalo paslaugomis nėra sudėtinga (šiam portale galite rasti visą reikiamą informaciją, skirtą įvairioms vartotojų kategorijoms). Portale skelbiami trys mokymo (savarankiško mokymosi) vadovai, skirti projekto tikslinėms grupėms. Tai dėstytojo, studento ir įmonės darbuotojo apmokymo programos. Primename, kad tų aukštųjų mokyklų, su kuriomis sudarytos pasikeitimo duomenimis sutartys, taip pat visi dėstytojai ir magistrantai bei visos Lietuvos verslo ir pramonės įmonės gali nemokamai registruotis ir naudotis portalo teikiamomis paslaugomis.

Dr. Audrius Lopata,
Projekto vadovas

Kelionė iš Vilnijos į Zanavykų kraštą (3)

Pradžia Nr. 13

Cingų labdaros fondas ir VŠĮ *Sintautų akademija* į vienadienę ekskursiją *Zanavykų patriotų takais* pakvietė Vilniaus apskrities kai kurių lietuviškų mokyklų (Pabradės gimnazijos *Rytas*, Dieveniškų, Sudervės ir Marijampolio vidurinių mokyklų) mokytojus ir moksleivius. Lietuviškumo propaguotojams Vilnijos krašte norėta parodyti ir kiek kitokio istorinio likimo Lietuvos kraštą – Zanavykiją. Vienas iš šios kelionės informacinių rėmėjų – *Mokslo Lietuvos laikraštis*.

Gali nelikti suvalkiečių

Pats laikas žodį kitą tarti apie Užnemunę. Kokiais tik vardais nevadinta: Sūduva, Naujoji Rytų Prūsija, Suvalkija... Kai kurie tų vardų tiesiog žeidžia vietos gyventojų ausį, o dar labiau širdį. Albinas Vaičiūnas vis nepamiršta savo širdsopės išlieti dėl tų nelemtų vardų. Su Rytų Prūsija sieti šio krašto išvis nereikėtų, nebent tik prisiminus jėga ne draugiškų kaimynų 1795 m. padalytą Abiejų Tautų Respubliką, kai lietuviškoji Užnemunė atiteko Prūsijai. Suvalkija, A. Vaičiūno nuomone, ne ką geresnis pavadinimas, nes prigijo tik nuo 1867 metų. Po numalšinto 1863 m. sukilimo caro valdžia įsteigė Suvalkų guberniją, kurios vardas pamažu įsitvirtino visam kraštui, o gyventojus imta vadinti suvalkiečiais. Tačiau jeigu Dzūkijos gyventojų nevadiname „dzūkiečiais“, kaip Žemaitijos ir Aukštaitijos gyventojų – „žemaitiečiais“ ar „aukštaitiečiais“, taip ir „suvalkiečių“ Vaičiūnas siūlo vengti. Ponia Filologija mums teigia, kad kalbos požiūriu tas pavadinimas netinkamas. Juolab, kad ir Suvalkų miesto, po 1920 m. atsідūrusio Lenkijos sudėtyje, gyventojai sako: „Mes, Suvalkų miesto gyventojai, esame suvalkiečiai, kaip Vilniaus, Kauno gyventojai yra vilniečiai ar kauniečiai. Tai kodėl viso krašto gyventojai saviškai mūsų vardą?..“ Taigi būkime atsargūs tikrus sūduvius iš įpročio tebevadindami suvalkiečiais.

Prieš kurį laiką į Marijampolę buvo suvažiavę šio krašto gyventojai, taip pat kilę iš šio krašto, dabar gyvenantys kituose miestuose. Visi pasisakė, kad jų kraštas būtų vadinas Sūduva. Tai istorinė Sūduvos žemė, pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėta graikų geografo Ptolemėjaus. Jis maždaug prieš 2 tūkst. metų užrašė *Galindai kai Sudinoi*. Lietuva kitamet minės savo Tūkstantmetį, kai buvo paminėta *Kvedlinburgo* analuose, o štai sūduviai visu tūkstantmečiu prašoko kitus lietuvius. Kryžiuočių ordino metraštininko Petro Dusburgiečio (Petri De Dusburg) *Prūsijos žemės kronikoje* minimi *Galindite* ir *Sudovite*.

Tiesa, istorija sūduviams nebuvo gailėstinga. Galima būtų samprotauti, koks ryšys sieja jotvingius ir sūduvius, bet pasakysime tik tiek, kad Teutonų ordinas įveikė jotvingius ir sūduvius. 1277–1283 m. kryžiuočiai siaubė šiaurvakarinę jotvingių krašto dalį, keršydami už jotvingių paramą prūsams Didžiojo sukilimo metu. 1283 m. du paskutiniai sūduvos kunigaikščiai išsivedė savo valdinius iš kryžiuo-

Atminimo akmuo Lekėčių vardo paminėjimo 500 metų sukakčiai

čių užimtų žemių. Vienas kunigaikštis iš Augustavo apylinkių apie 1600 jotvingių išsivedė į šiaurės vakarų Sembą, kur susidarė vadinamasis Sūduvių kampas (*Sudauischer Winkel*). Ilgainiui jie sumišo su vietos gyventojais, kartu su jais ėmė vokiėti. Jotvos kunigaikštis Komantas net buvo perėjęs į ordino pusę, tačiau daugelis kitų jotvingių vadų pasitraukė į Gardino apylinkes ar net giliau į LDK žemes. Veikiausiai dėl to Pietryčių Lietuvoje ir šiaurės Vakarų Baltarusijoje išliko Dainavos, Dainavėlės kaimai, įkurti į šias vietas pasitraukusių jotvingių.

Istorinės Sūduvos ribos: šiaurėje – Nemunas, o Nemuno vidurupis ir dalis žemupio – natūrali rytinė ir šiaurinė Sūduvos siena. Tik prie Gardino sūduviai galėję gyventi ir dešiniajame Nemuno krante. Vakaruose Sūduva rėmėsi į Galindos ir Nadruvos plotus. Sūduviai, kaip ryčiausia ir skaičiumi gausiausia prūsų gentis, daugiau ar mažiau skyrėsi nuo kitų prūsų ir savo tarpe. 1422 m. Melno sutartimi Jotva buvo pripažinta ir visiems laikams pri-

Kelionės dalyviai prie paminklo Lekėčiuose

jungta prie LDK, tačiau 1569 m. vakarinė Jotvos dalis – Palenkės vaivadija, kurią nuo XV a. ėmė kolonizuoti lenkai mazoviečiai, atiteko Lenkijai.

Kaip atsirado zanavykai

Už stataus Nemuno šlaito, kurį vietiniai vadina Skirpstajos kalnu, ir Novos kaimo jau zanavykai gyvena. Nuo 1906 m. ant Skirpstajos kalno ėjo Zapyškio ir Lekėčių parapijų ir valsčių ribos. Gyvenusieji už Novos kaimo vadino save zanavykais. Būta ir sumaišties, ypač kai aiš-

kinant būdavo įpinamas Novos upės vardas. Mat ta upė teka tolokai nuo šių vietų ir tikrai niekuo dėta, kad atsirado to paties pavadinimo kaimas.

Kaip ir daugelis pavadinimų, evoliucionavo ir Novos kaimo vardas. Kraštotyrininkas Bernardas Aleknavičius, kalbindamas tenyščius žmones, kurių ir tėvų tėvai ten gyveno, išsiaiškino štai ką.

Ten, kur dabar yra Novos kaimas, kadaise augusi giria, priklausiusi Dobrovolės dvarui. Prieš keletą šimtų metų giria pradėta kirsti, atlaisvintą žemę parceliuoti į sklypus. Juos įsigiję žmonės rovė kelmus, statėsi sodybas, o susikūrusį kaimą pavadino Naujiena. Rusai išsivertė į Novoje, vėliau ir lietuviai savaip prisitaikė – ėmė vadinti Novynos kaimu. Čia jau netoli iki Novos vardo, kuris įsitvirtinęs jau kokį šimtą metų.

Nuo 1868 m. Marijampolės apskrities vakarinė dalis buvo atskirta įkuriant naują Vladislavo (Naumiesčio) apskritį. Tai štai važiuojant iš Kauno nuo Novos kaimo (Zapyškio vlsč.) prasidėdavusi naujoji Vla-

dislavo apskritis. Iš čia atsirado ir ten gyvenusių žmonių – zanavykų – pavadinimas. Už Novos – „za Nevy“, vietos žmonių kalba tariant, ir kilo viso didoko Sūduvos regiono vardas.

Pasak Bernardo Aleknavičiaus, – kilusio iš Lekėčių, nors daug kūrybinio gyvenimo metų susijusio su Klaipėda, – zanavykai yra mažalietuvių palikuonys, atvykę į Užnemunę kaip kolonistai iš Prūsijos kunigaikštystės. Šiam teiginiui patvirtinti jis turi pakankamai svarių argumentų. Nors B. Aleknavičius nedaug kalbėjo apie *Zanavykų krašto patriotų kelias*, tačiau mūsų rašiny-

Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečiui paminėti lekėtiškiai pastatė šį paminklą

je šią pavardę ne kartą minėsime, nes nedaug rasime šitiek Zanavykams nusipelnusių žmonių. Mintyje turime Bernardo Aleknavičiaus su broliu Vincentu Aleknavičiumi parengtą enciklopedinį leidinį *Novužės krašto vaikai* (išleisti trys tomai, bus dešimt), bet ne tik šį leidinį. Antai 2006 m. Bernardas tiesiog drikstelėjo iš toliašaudžio kraštotyrinio pabūklų, o šio „sūvio“ rezultatas – pusseptinto šimto puslapių fotoapbraižų knyga *Lekėčių sakmės*. Kalbėtis apie Zanavykus ir nesiremti B. Aleknavičiumi tiesiog neįmanoma. Pirmiausia tai pasakytina apie pačius Lekėčius. Jiems dar skirsime deramą dėmesį.

Globojusi jaunavedžius

Keliaujant į Zanavykų krašto gilumą galimas pasirinkimas: važiuoti panemunėmis, kur prasideda senasis Tilžės traktas, arba buvusiojo Varšuvos-Krokuvos traktu. Ties Skirpstajos upeliu traktas iš Peterburgo per Kauną šakojosi: pro Pilviškius suksi – į senąją Varšuvos-Krokuvos traktą pateksi, panemunėmis trauksi – į Tilžę nukaksi. Prie Nemuno kadaise būta užkeigos. Kol arkliai būdavo perkinkomi, keleivis galėdavo šiek tiek atspūsti. Šalia buvusioje pašto stotyje kurjeris paprastai neužsibūdavo: kas 20–25 varstai visame kelyje laukdavo pakinkyti arkliai, kuriais toliau buvo vežamas paštas.

Beje, Skirpstajos upelis skyrė buvusias Kauno ir Šakių apskritis. Dabar Šakių rajonas įeina į Marijampolės apskrities sudėtį.

Altoniškių kaimas, kurį pravažiuojame, gal ir nėra ta vieta, dėl kurios ekskursijos sustotų ar būtina užvažiuotų. Vis dėlto Albinui Vaičiūnui šis vardas yra gera proga prisiminti netoliese stūksantį Alto-

nės piliakalnį. Esą Altonė buvusi senovės lietuvių deivė, globojusi jaunavedžius. Ant Altonės piliakalnio atėdavo jaunavedžiai, atnašaudavo deivei aukas.

Keitėsi laikai, kito ir tradicijos. Nepriklausomos Lietuvos laikais ant piliakalnio rinkdavosi šauliai, pavasarininkų ir ateitininkų jaunimas. Vasarą vykdavo valstybinės reikšmės šventės, o rugsėjo 8-ąją, Vytauto karūnavimo dieną, taip pat kitomis progomis vykdavo didelės šventės.

Kaip lekėtiškiai žąsis kaustė

Rūdšilio girios pakrastyje Rūdelės (Lekėčių) dvaro savininkas 1843 m. pastatė medinę šiaudais dengtą koplyčią. Jai prižiūrėti reikėjo sargo, o šiam – kad ir nedidelio namuko. Iš Zapyškio į koplyčią atvykstančiam kunigui apsisototi buvo pastatyta nedidelė klebonija. Joje XIX a. pabaigoje įkurdinta iš Mikytų perkelta pradinė mokykla. Kai Lekėčiuose įsikūrė dvarui būtinas kalvis Baltrus Bertulis su savo kalve ir sodybėle, jau galima kalbėti apie būsimo miestelio užuomazgas. Bet iki paties miestelio dar buvo toli.

Po ilgų ginčų su Zapyškiu Lekėčiuose 1906 m. įkuriamas parapija. Pirmasis klebonas – zanavykas Justinas Staugaitis, būsiamasis Nepriklausomybės Akto signataras, tapęs Telšių vyskupu. 1923 m. Lekėčiams suteikta turgaus ir jomarko teisės – štai kada galima prabilti apie miestelį. Bažnytikaimis su 70 miestelėnų ir 18 gyvenamųjų namų tapo mažiausiu Zanavykų miesteliu, bet vis dėlto valsčiaus centru. Turėjo parapijos kleboną, vargonininką ir zakristijoną, valsčiaus savivaldybę, viršaitį, raštvedį, nuovadą ir areštinę su sargu, pradinę mokyklą su dviem

mokytojais, paštą, vaistinę, malūną, smulkaus kredito bankelį, lėptpjūvę ir net elektros stotį. Visa tai tilpo vienoje gatvėje, apie kitas miestelio gyventojai negalėjo nė svajoti, nes plėstis nebuvo kur. Mat miestelis išaugo prie Rūdšilio girios, kuri buvo valstybės nuosavybė. Net mokyklai priklausė žemės lopinys buvo už 2 kilometrų. Užtat koks tos vietos vardas – Paryžius! Turėjo būti smagu kasdien karvutę vesti pasiganyti į Paryžių. Beje, visi iš Kauno į Šakius važiuodavo per Paryžių – tai bent.

Šiame krašte yra ir daugiau egzotikos. Antai lekėtiškiai kelią Šakiai–Kaunas Žydkeliu vadino, o Šakius – Žydpilė. Kodėl?

Nuo seno Zanavykų krašto ūkininkai pardavimui augindavo išstisus pulkus žąsų. Žydeliai Šakiuose žąsis supirkdavo, jautėsi tikraisiais Šakių šeimininkais, iš to ir Žydpilė. Bet žąsis reikėjo nugabenti į Kauną. Geležinkelio nebuvo, todėl sumanūs prekijai sugalvojo bene pigiausią transportavimo būdą – gindavo pulkus žąsų iš Žydpilės per Lekėčius į Kauną. Tik štai bėda: kol tą pulką krypuojančių ir gagenančių keliauninkų į vietą nugabavo, visos pakelės būdavo nuklotos nugaišusiomis žąsimis – neprisitaikiusios pėstute krypuoti. Bet tai nesustabdė šios rūšies verslo ir prekybos.

Šakiuose supirktas žąsis sugalvota... kaustyti, paruošti didelei keplionei. Žygiui atrinktas žąsis pervarydavo per pašildytos dervos taką, o paskui – per smulkų žvyrą ar smėlį. Ant žąsų kojų padų susidaręs luobas patikimai apsaugodavo keliauninkų kojas varginančio žygio metu. Šio krašto žmonių sumanumui ir išradingumui nėra ribų.

Apie šią žąsų „kaustymo“ technologiją B. Aleknavičiui papasakojo Novos kaimo gyventojas Antanas Jakubauskas (gimęs 1919 m.), o šiam – jo tėvas. Tik geležinkelis išstūmė žąsų „kaustymo“ poreikį.

Paminklas išgelbėjo Lekėčius

Apie Lekėtiškių ir apskritai zanavykų išradingumą būtų galima sudėti odę. Jau minėjome, į kokias reples pateko Lekėčių miestelis: plėstis nebuvo kur ir nedaug trūko, kad kiti pretendentai į valsčiaus centro vardą būtų nurungę Lekėčius. Būtų galėjęs iškilti kad ir Jadaonių valsčius, o Lekėčių miestelis taip ir būtų uždusęs. Būtų, jeigu ne lekėtiškiai, o kas kitas jame gyventų. Štai ką jie sumastė.

1928 m. nutarta iškilmingai paminėti Lietuvos nepriklausomybės 10-ąsias metines, pastatyti tai suakcentuotą paminklą, o į atiden-

Kelionės sumanytojai ir organizatoriai: VŠĮ „Sintautų akademija“ projektų vadovas Vitas Girdauskas, lekėtiškis miškininkas, buvęs partizanų ryšininkas Zenonas Rakauskas, kultūros istorikas Albinas Vaičiūnas ir Cingų labdaros fondo vadovas Jonas Endriukaitis

gimo iškilmes pakviesti daug garbingų svečių iš Kauno. Rengė susirinkimus, rinko aukas ir paminklą pastatė – nors ir rudeniop. Kas negalėjo prisidėti kad ir kukliais pinigais, prisidėjo darbu. Visai neatsitiktinai šis Nepriklausomybės paminklas, vienas pirmųjų Zanavykų krašte, buvo pastatytas Lekėčiuose. 1918 m. savanoriais ginti Lietuvos išėjo daug lekėtiškių, kai kurie žuvo kovose, tad gyventojai žinojo Nepriklausomybės kainą, jautė pareigą pagerbti Nepriklausomybės kovose žuvusius, norėjo, kad apie tas kovas prisimintų ir būsimųjų kartų žmonės. Lekėtiškis miškininkas, buvęs partizanų ryšininkas Zenonas Rakauskas mums priminė, kad šio paminklo vietoje dar 1918 m. gruodį buvo pastatytas nedidelis paminklas iš medžio. Statė savanoriai. Būta ir simbolių: Vytis, arklas ir šautuvas, kaip priminimas, kad reikia ginti Tėvynę.

Taigi, senojo kuklaus paminklėlio vietoje pastačius architekto E. Achenbacho iš Kauno suprojektuotą paminklą, nutarta prašyti, kad paminklą pašventintų kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas. Kas važiuos tartis į Kauną? Braziukuose gyveno eiles rašantis mokytojas Antanas Venys, kilęs iš Ploksčių. Jis ir buvo parinktas važiuoti pas J. Tumą-Vaižgantą – mėgins prikalbinti. A. Venys nuvažiuoja į Kauną, aplanko garbųjį kanauninką, o šis klausia: ar Lekėčiai turi kleboną? Išgirdęs, kad turi, pasakė: „Tegul jis ir šventina. Dievui ta pati garbė!“ Ir

nevažiavo. Nepriklausomybės paminklą miestelyje šventino Lekėčių klebonas kun. Pranas Garmus.

Nepavyko su Vaižgantu, bet pasisekė su dviem ministrais ir kitais garbingais svečiais. Žmonės buvo labai susitelkę, atėjo su vėliavomis ir iš kitų vietų. Virš Lekėčių skraidė trys Lietuvos kariuomenės lėktuvai. Vienas lakūnas – iš Kurų kaimo kilęs Makūnas – darydamas mirties kilpą per žemai nusileido, ir lėktuvas nukrito. Lakūnas pasveiko, o šis įvykis ilgam įstrigo žmonių atmintyje.

Svarbiausia, kad ministrai iš Kauno pritarė lekėtiškių norui išplėsti miestelį. Buvo leista iškirsti dalį Rūdšilio girios ir išplėsti Lekėčių miestelį. 40 gyventojų šeimų gavo žemės sklypus, statydinosi gyvenamuosius namus. Formavosi naujamiestis, išliko ir senamiestis.

Miestelio gyventojai labai džiaugėsi bene pirmieji iš zanavykų pastatytą Nepriklausomybės 10-mečiui paminėti skirtą paminklą, nes jų lėšomis ir triūso dėka paminklas iškilo. Jis iškilmingai atšventintas 1989 metais.

Taigi paminklo atidengimo iškilmės suteikė Lekėčiams „antrą kvėpavimą“ – galimybę plėstis. Bet tuo lekėtiškių entuziazmas ir stebėtinis iniciatyvos, kaip tuojau pamatysime, nesibaigė.

Menas minėti jubiliejus

2006 m. sumanyta surengti Lekėčių paminėjimo istorijoje 500 ir

Lekėčių parapijos įkūrimo 100 metų jubiliejus. Įdėmesnis skaitytojas turėtų sunerinti ir būtų teisus: kaip čia dabar gali būti, jei miestelio teisės Lekėčiams suteiktos tik 1923 m., tai 100 metų sukaktų tik 2023-iais. Net ir 1843 m. data, kai vokiečiai Reimeris būsimųjų Lekėčių vietoje pastatė koplyčią, dar tik su tam tikra išlyga galėtų būti laikoma Lekėčių pradžia – nebent tik užuomazga. Bet juk neatsitiktinai pabrėžime lekėtiškių išmoningumą: jie šventė ne Lekėčių miestelio, bet Lekėčių vietovardžio pirmo paminėjimo istorijoje sukaktį, o tai ne tas pats. Gera proga prisiminti kai kuriuos istorijos faktus.

Pirmą kartą Lekėčių vardas rašytiniuose šaltiniuose blykstelė 1506 m. liepos 15 d., kai Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras už paramą kare su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Ivanu III dvarininkui Vasilijui Ivanovičiui Ožukinui dovanavo kai kurias Sūduvos žemes. Dovanavimo akte paminėtas ir Lekėčių vietovardis. Tik nereikėtų jo painioti su dabartiniu Lekėčių miesteliu. Veikiausiai dovanavimo akte minimos žemės prie Liekės upės. Ir dar: tuo pačiu vardu vadinami treji Lekėčiai: miestelis, kaimas ir Lekėčių (Rūdelės) palivarkas.

Taigi garbė minėti 500 metų nuo paminėjimo sukaktį teisėtai turėtų priklausyti gal veikiausiai Lekėčių kaimui, o ne miesteliui. Tačiau lekėtiškiai, kaip matėme, labai sumaniai išsprendė problemą – pirmenybę su-

teikė ne vietai, bet vardui, kitaip sakant, istorijai, o ne geografijai. Gal ir nepralaimėjo šitaip pasielgę.

Priminsime ir antrąjį Lekėčių vardo paminėjimą šaltiniuose. 1579 m. mirė Povilas Sapiega. Jo palikimas atiteko trim sūnams. Jauniausiam, Andriui, teko Zapyškis ir Gelgaudiškis, o Zapyškio dvarui priklausė Lekėčiai. 1585 m. Andrius Sapiega Zapyškį su visais jo turtais, taigi ir Lekėčiais, pardavė kunigaikščiui Grigaliui Masalskiui. Pastarojo sūnus Aleksandras Masalskis visą šį turtą paliko dukrai, kuri buvo įstojusi į Bernardinių vienuolyną Kaune. Beje, būtent A. Masalskio lėšomis 1625–1634 m. bernardinių vienuolynas su bažnyčia ir buvo pastatyti Kaune. Baigėsi tuo, kad ir Lekėčiai galop atiteko Kauno vienuolėms.

Buvo laikas, kai Lekėčių kaimą skalavo Liekės ir Nemuno vandens – tai buvo didžiausias kaimas Zanavykuose. XIX a. pabaigoje jame buvo 132 sodybos, gyveno 1174 žmonės. Esama duomenų, kad 1891 m. Didžiuosiuose Lekėčiuose buvo 136 sodybos su 1250 gyventojų. XX a. Didieji Lekėčiai pradėjo mažėti, nes 1915 m. vokiečiai nuo Lekėčių atskyrė Jančių ir Zizų kaimus.

1923 m. dar tebebūta trejų Lekėčių: kaimas (71 sodyba, gyveno 395 žmonės), Lekėčių (Rūdelės) palivarkas su 25 gyventojais ir Lekėčių bažnytkaimis, kuris nuo minėtų metų įgijo miestelio teises.

Visas upes šešupėmis vadino

Lieka priminti, kad Lekėčiai vardą gavo nuo kairiojo Nemuno intako, upės Liekės. Jos senoji vard forma buvo Lekė.

B. Aleknavičius *Lekėčių sakmėse* pateikė 59 Lekėčių krašto upėvardžius. Stebėtino grožio vardai: Briedžragis, Judrė, Lapupis, Lendrupis, Liekė, Nėnupis, Nova, Ova, Višakis, Žiegždris ir daugelis kitų. Kai kurie jų veda į jotvingių kalbinių palikimo gelmes – Lekė, Ova, Nova, kiti gal byloja apie indoeuropiečių prokalbės laikų palikimą hidronimuose.

Lekėčių kraštas – tai Nemuno ir Šešupės takoskyra, nors į Šešupę įteka tik Nova, Višakis ir Siesartis. Įdomu, kad zanavykai visas upes kadaise šešupėmis vadino, sakydavo: „Ilgiausia Lietuvos šešupė – Nemunas.“ Na, ar ne puikiai pasakyta? Zanavykų krašte dar ir ne tokių kalbos „dyvų“ esama.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Lekėčių parapijos Šv. Kazimiero bažnyčia

Vidudienio ramybė pagrindinėje Lekėčių gatvėje

Lietuviška Pitagoro teorema

1) Mano tėvas, išėjęs „dvi žiemas“ mokslo, kartais parodydavo man vieną ar kitą netikėtą galvosūkį. Iš popieriaus mokėjo sulankstyti armonikėlę. Ją tapydamas, užtraukdavo: „Oi, tas miškas, miško būdas, visi groja savo dūdas.“ Užnėręs virvutę ant žirklių ir laikydamas rankoj laisvą galą, reikalavdavo jas išlaisvinti. Jei kas lepteldavo: „To niekas nepadarys“, gardžiai juokdavosi. Pasakodavo apie sukčių auksakalį, užsakovui nesuvokiant, sugėbėjusį iš statomo kryžiaus nukniaukti du brangius akmenis, ir apie aukso ieškotojų nuotykius Aliaskoje. Tarp jų buvo atsidūręs ir vienas lietuvių.

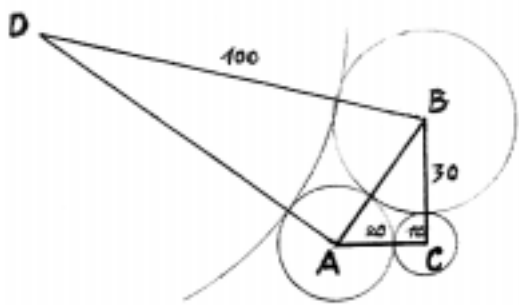
Kartą, imdamas į rankas savo darbo skriestuvą ilgomis kojomis, tėvas pasakė:
– Yra vienas įdomus dalykas. Jei išskėsi cirkelį per dešimt, paskui per 20 ir 30 centimetrų ir nubrėši tris ratus, kad susisiektų, tai, sujungęs ratų centrus, gausi statų trikampį. Ir iš kitos didžiųjų ratų pusės galima nubrėžti didelį ratą, kad sujungus tiesiai šių centrus gautume dar vieną, didesnį, statų trikampį. Ar numanai, kiek reikia išskėsti cirkelį?.. Lygiai lygiai metra!..

Ką besakyti, labai jau įdomiai tėvas šneka. O klojime ant plūkto molio dar ir apskritimų žymės matyti.

Pabandžiau ir aš mokykliniu skriestuvėliu nubrėžti ant popieriaus lygiai tą patį, tik kitu masteliu. Supratau, kad tėvas savarankiškai surado du Pitagoro skaičių trejetus:

$$30^2 + 40^2 = 50^2$$

$$50^2 + 120^2 = 130^2$$

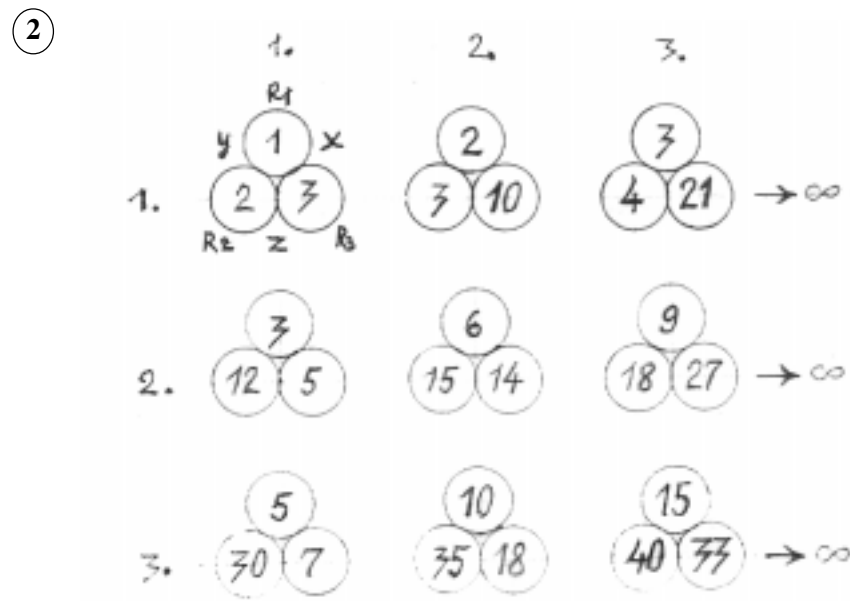

Štai šiame brėžinyje kaip tik ir matome kadaise mano tėvo surastas dviejų stačiųjų trikampių (ABC ir ABD) kraštines.

Panagrinėjęs skaitytujai pateikiu kelias nesudėtingas formules, kuriomis naudojantis galima labai greitai rasti visų trijų apskritimų spindulius, pasirenkant bet kurį Pitagoro skaičių trejetą.

$$\text{Jei } y=R_1+R_2, x=R_1+R_3, \text{ o } z=R_2+R_3, \text{ tai } R_1 = \frac{x+y-z}{2}, R_2 = \frac{y+z-x}{2} \text{ ir } R_3 = \frac{x+z-y}{2}.$$

Atrodo, to turėtų užtekti, bet įdomybės nesibaigia. Jūsų dėmesiui – įdomi lentelė, kiek panaši į Mendelejevo. Pradžią ji turi, o galo – ne. Todėl, kad Pitagoro skaičių yra be galo daug.

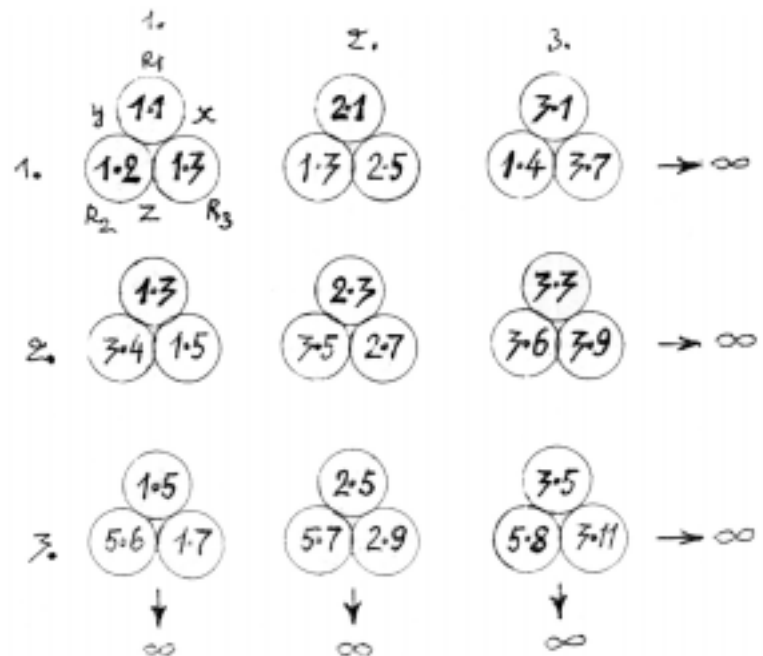
Kaip matome, lentelė gali didėti, augdama į dešinę ir žemyn. Jei imsime kartinį laukelį (1, 1), tai jame esantys skaičiai yra aukščiau minėtų apskritimų spinduliai ($R_1 = 1, R_2 = 2, R_3 = 3$), o apskritimų centrus jungiančios stačiojo trikampio kraštinės yra: $y = 1 + 2 = 3, x = 1 + 3 = 4, z = 2 + 3 = 5$. Tas pats tinka ir visiems kitiems stulpelių ir eilučių susikirtimo taškams.

Eilutės išsidėsčiusios taip:

- $z - x = 1^2$, kai $z + x = 3^2, 5^2, 7^2, \dots$
- $z - x = 3^2$, kai $z + x = 5^2, 7^2, 9^2, \dots$
- $z - x = 5^2$, kai $z + x = 7^2, 9^2, 11^2, \dots$

ir taip toliau.

3) Pasirodo, pateiktą lentelę galima padaryti dar įdomesnę, skaičius suskaidžius į dauginamuosius. Išžiūrėję į ją, rasite daug nežinomo ir gražaus.

Kadangi lentelė yra neišsami, kyla klausimas: kaip joje rasti tai, ko nebuvo įmanoma parodyti?..

Tai padaryti padės netikėtos išvaizdos mano rastosios formulės. Remkitės jomis.

$$x = 2S(2E + S - 1)$$

$$y = 4E(E + S - 1) - 2S + 1$$

$$z = 4E(E + S - 1) + 2S(S - 1) + 1$$

(S – bet kurio stulpelio numeris, E – bet kurios eilutės numeris).

Skaičiuokite sau į sveikatą!

Genius Strazdas

PASITAISOME

Mokslo Lietuvos 2008 m. Nr. 14 2 p. prie straipsnio Kauno medicinos universiteto Biomedicininų tyrimų instituto profesinė sąjunga siekia dialogo skelbtoje lentelėje išvėlė spausdinimo klaidų. Pateikiame teisingą lentelės variantą.

Nuoširdžiai atsiprašome!

Redakcija

LR Vyriausybės ir trijų Kauno medicinos universiteto mokslo institutų patvirtinti minimalūs reikalavimai moksliniams straipsniams per kadenciją vyresniajam mokslo darbuotojui.

	LR Vyriausybės patvirtinti minimalūs reikalavimai	KMU BMTI* patvirtinti minimalūs reikalavimai	KMU KI** patvirtinti minimalūs reikalavimai	KMU PRI*** patvirtinti minimalūs reikalavimai
1 kriterijus	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose žurnaluose	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose žurnaluose (iš jų ≥2 straipsniai MII duomenų bazėje)	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose žurnaluose (iš jų ≥1 straipsniai MII duomenų bazėje)	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose žurnaluose
2 kriterijus	≥1 straipsnis tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose žurnaluose + 1 recenzuota monografija	≥1 straipsniai MII duomenų bazėje + 1 recenzuota monografija	≥1 straipsniai MII duomenų bazėje + 1 recenzuota monografija	≥1 straipsnis tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose žurnaluose + 1 recenzuota monografija

* Kauno medicinos universiteto Biomedicininų tyrimų institutas

** Kauno medicinos universiteto Kardiologijos institutas

*** Kauno medicinos universiteto Psichofiziologijos ir reabilitacijos institutas